

Сарман муниципаль районы
Советы карары нигезендә кабул
ителде.

2015 ел 18 ноябрь № 17.

**Татарстан Республикасы Сарман
муниципаль район Башлыгы,
Татарстан Республикасы Сарман
муниципаль район Советы
Рәисе**

-----Ф.М. Хөснуллин.

**ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
«САРМАН МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН» УСТАВЫ
ЯҢА РЕДАКЦИЯДӘ**

САРМАН

I бүлек. Гомуми нигезлэмэләр

1 статья. Муниципаль район һәм аның статусы

1. Татарстан Республикасының “Сарман муниципаль район” муниципаль берәмлегенә муниципаль районның “Сарман муниципаль район” “муниципаль берәмлегенә һәм аның составындагы муниципаль берәмлекләрнең территорияләре чикләрен билгеләү һәм аларның статусы турында” 2005 елның 31 гыйнварындагы 39-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән бирелгән.

2. Муниципаль берәмлекнең рәсми исеме-Татарстан Республикасының” Сарман муниципаль район" муниципаль берәмлеге(алга таба – муниципаль район), кыскартылган исеме – Сарман муниципаль районы.

2 статья . Муниципаль районның территориаль корылышы

1. Муниципаль район территориясе составына түбәндәге муниципаль берәмлекләр керә:

- Азалак авыл жирлеге;
- Александровка авыл жирлеге
- Өлмәт авыл жирлеге
- Зур Нөркәй авыл жирлеге;
- Югары Чыршылы авыл жирлеге;
- Илексаз авыл жирлеге
- Кәүҗияк авыл жирлеге;
- Карашай-Саклау авыл жирлеге;
- Ләшәү-Тамак авыл жирлеге;
- Ләке авыл жирлеге ;
- Мортыш-Тамак авыл жирлеге;
- Яңа Имән авыл жирлеге;
- Петровка Завод авыл жирлеге;
- Рангазар авыл жирлеге;
- Саклау-Баш авыл жирлеге;
- Сарман авыл жирлеге;

- Иске Имән авыл жирлеге;
- Иске Кәшер авыл жирлеге;
- Иске Минзәләбаш авыл жирлеге;
- Чукмарлы авыл жирлеге;
- Шәрләрәмә авыл жирлеге ;
- Янурыс авыл жирлеге;
- Жәлил шәһәр тибындагы поселок

2. Муниципаль районның административ үзәге-Сарман авылы

3. Муниципаль район чикләре “Сарман муниципаль районы “муниципаль берәмлегенең һәм аның составындагы муниципаль берәмлекләренең территорияләре чикләрен билгеләү һәм аларның статусы турында» 2005 елның 31 гыйнварындагы 39-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән.

4.Муниципаль район чикләре муниципаль районның жирле үзидарә органнары тарафыннан жирлекара характердагы мәсьәләләрне хәл итү өчен шартлар тудыру, шулай ук муниципаль районның бөтен территориясендә федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән.

5. Муниципаль районның чикләрен үзгәртү, аны үзгәртеп кору законнарда билгеләнгән тәртиптә Татарстан Республикасы законы белән гамәлгә ашырыла.

3 статья . Муниципаль районның рәсми символлары

1.Муниципаль районның үз рәсми символлары – тарихи, мәдәни һәм башка жирле традицияләрне һәм үзенчәлекләрне чагылдыручы флагы һәм гербы бар.

2.Рәсми символларны тасвирлау, аларны куллану тәртибе «Сарман муниципаль район»муниципаль берәмлеге Советы тарафыннан расланган муниципаль районның флагы һәм гербы турындагы нигезләмәләр белән билгеләнә.

4 статья . Муниципаль районда халыкның жирле үзидарә эшчәнлегендә хокукы.

1. Муниципаль районда үзидарә жирле референдумнарда, муниципаль сайлауларда, турыдан-туры ихтыяр белдерүнең башка формалары аша, шулай ук әлеге Уставта каралган жирле үзидарәнең сайланулы һәм башка органнары аша Россия Федерациясе гражданны тарафыннан гамәлгә ашырыла.

2. Сайлау хокукына ия булган гражданны, женесенә, милләте, теле,чыгышына, мөлкәти һәм вазыйфаи хәленә, дингә, инануларына, жәмәгать берләшмәләренә нинди мөнәсәбәттә булуга карамастан жирле үзидарә эшчәнлегенә тигез хокукларга ия.

Муниципаль район территориясендә даими яки нигездә яшәүче чит ил гражданны жирле үзидарәне гамәлгә ашырганда Россия Федерациясенә халыкара килешүләре һәм федераль законнар нигезе хокукларына ия.

3.Муниципаль районның һәр кешесе турыдан-туры жирле үзидарэ органнарына һәм муниципаль районның вазыйфаи затларына мөрәжәгать итәргә, жирле үзидарэ органнары эшчәнлеге турында мәгълүмат алырга хокуклы.

4.Муниципаль район жирле үзидарэ органнары һәм вазыйфаи затлары, законда башкасы каралмаган булса, һәркемгә аның хокукларына һәм ирекләренә кагылышлы документлар һәм материаллар белән танышу мөмкинлеген, шулай ук гражданнар муниципаль районның жирле үзидарэ органнары эшчәнлеге турында башка тулы һәм ышанычлы мәгълүмат алу мөмкинлеген тәмин итәргә тиеш.

5. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары массакуләм мәгълүмат чаралары аша һәм бүтән ысул белән халыкка муниципаль район һәм аның аерым территорияләре үсешенә иң мөһим мәсьәләләре, гомуми файдаланудагы транспорт, торақ-коммуналь хужалык эшләре, халыкка төрле хезмәтләр күрсәтүче социаль-мәдәни һәм башка учреждениеләр һәм хезмәтләр чөлтәре үсеше, социаль ташламалар, 2009 елның 9 февралендәге Федераль закон нигезендә ижтимагый тәртипнең һәм табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрнең торышы турында халыкка даими мәгълүмат бирәләр. «Дәүләт органнары һәм жирле үзидарэ органнары эшчәнлеге турындагы мәгълүматка үтемлекне тәмин итү хакында»8-ФЗ номерлы федераль закон кабул ителде.

6. Гражданнар, оешмалар судта үз хокуклары һәм ирекләре бөзылган дип санаса, жирле үзидарэ органнары һәм вазыйфаи затларының гамәлләренә (гамәл кылмавына) шикаятъ белдерергә хокуклы.

5 статья . Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары структурасы.

1.Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары структурасына муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы, муниципаль район Башкарма комитеты, муниципаль районның Контроль-хисап палатасы, муниципаль районның финанс-бюджет палатасы, муниципаль районның әлеге Устав нигезендә барлыкка килә торган жир һәм милек мөнәсәбәтләре палатасы керә.

2.Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары структурасын үзгәртү әлеге Уставка үзгәрешләр кертү юлы белән гамәлгә ашырыла.

6 статья. Муниципаль районның жирле әһәмияттәге мәсьәләләре

1.Муниципаль районның жирле әһәмияттәге мәсьәләләренә түбәндәгеләр керә:

1)муниципаль район бюджеты проектын төзү һәм карау, муниципаль район бюджетын раслау һәм үтәү, аның үтәлешен тикшереп тору, муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы хисапны төзү һәм раслау;

2) муниципаль районның жирле салымнарын һәм жыемнарын билгеләү, үзгәртү һәм гамәлдән чыгару;

3) муниципаль район милкендә булган мөлкәткә ия булу, аннан файдалану һәм аның белән эш итү;

4)Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә жирлекләренә электр һәм газ белән тәмин итү муниципаль районы чикләрендә оештыру;

5) муниципаль район чикләрендә торак пунктлардан читтә, жирле эһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл эшчәнлеге, муниципаль район чикләрендә торак пунктлар чикләреннән тыш жирле эһәмияттәге автомобиль юлларының сакланышын муниципаль контрольдә тоту һәм аларга юл хәрәкәте куркынычсызлыгын тәэмин итү, шулай ук автомобиль юлларын куллану һәм юл эшчәнлеген башкару өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру

б) муниципаль район чикләрендә халыкка транспорт хезмәтләре күрсәтү өчен шартлар тудыру һәм халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыру;

7) муниципаль район территориясендә террорчылыкны һәм экстремизмны профилактикалау, шулай ук терроризм һәм экстремизм күренешләрен минимальләштерү һәм (яки) юкка чыгаруда катнашу;

8) муниципаль район территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының милләтара һәм конфессияара бердәмлеген ныгытуга, милли азчылыklarның хокукларын гамәлгә ашыруга, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясен тәэмин итүгә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлдерелгән чараларны эшләү һәм гамәлгә ашыру;

9) муниципаль район территориясендә гадәттән тыш хәлләр нәтижеләрен кисәтүдә һәм бетерүдә катнашу;

10) муниципаль район территориясендә жәмәгать тәртибен саклауны оештыру
Муниципаль милиция;

11) муниципаль районның административ участогында хезмәт күрсәтә торган административ участок полиция хезмәткәре вазыйфасын биләүче хезмәткәргә эш өчен биналар бирү;

12) 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок вәкиле вазыйфасын биләүче хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына шушы вазыйфа буенча вазыйфаларны үтәү чорында торак урыны бирү;

13) жирлекара әйләнә-тирә мохитне саклау чараларын оештыру;

14) муниципаль мәгариф оешмаларында һәркем өчен мөмкин булган һәм түләүсез мәктәпкәчә, башлангыч гомуми, төп гомуми, урта гомуми белем бирү программалары буенча (федераль дәүләт мәгариф стандартлары нигезендә төп гомуми белем бирү программаларын гамәлгә ашыруны финанс белән тәэмин итү вәкаләтләреннән тыш) белем бирү, муниципаль мәгариф оешмаларында балаларга өстәмә белем бирүне оештыру (балаларның өстәмә белеменнән тыш), балаларны карау һәм карау өчен шартлар тудыру, муниципаль мәгариф оешмаларында балаларны карап тоту өчен шартлар тудыру, шулай ук балаларның каникул вакытында ялын оештыру;

15) муниципаль район территориясендә Халыкка медицина ярдәме күрсәтү өчен шартлар тудыру (Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан расланган, аерым территорияләр халкын медик-санитар тәэмин итү функциясен гамәлгә ашыручы башкарма хакимиятнең федераль органы карамагындагы медицина оешмаларында медицина ярдәме белән тәэмин ителә торган территорияләр исемлегендә);

16) муниципаль район территориясендә каты коммуналь калдыкларны жыю (шул исәптән аерым жыеу), ташу, эшкәртү, утильләштерү, зарарсызландыру, күмү эшчәнлеген оештыруда катнашу;

17) муниципаль район территориясендә гамәлгә ашырыла торган шәһәр төзелеше эшчәнлеген тәмин итүнең мәгълүмат системасын алып бару, муниципаль ихтыяжлар өчен муниципаль район чикләрендә жир кишәрлекләрен, шул исәптән сатып алу, резервлау һәм гамәлдән чыгару юлы белән, муниципаль район чикләрендә жир кишәрлекләрен муниципаль ихтыяжлар өчен муниципаль районның территориаль планлаштыру схемаларын раслау, территорияләрне планлаштыру буенча муниципаль районның территориаль планлаштыру схемасы нигезендә эзерләнгән документларны раслау;

18) реклама конструкцияләрен урнаштыру схемасын раслау, муниципаль район территориясендә реклама конструкцияләрен урнаштыруга һәм эксплуатацияләүгә рөхсәт бирү, мондый рөхсәтләрне гамәлдән чыгару, «реклама турында " 2006 елның 13 мартындагы 38-ФЗ номерлы федераль закон нигезендә муниципаль район территориясендә үз белдеге белән урнаштырылган реклама конструкцияләрен демонтажлау турында күрсәтмәләр бирү.»;

19) жирлекләрнең архив фондларын саклауны да кертеп, муниципаль архивын Формалаштыру һәм карап тоту;

20) муниципаль район территориясендә жирлекара Күмү урыннарын карап тоту, ритуаль хезмәтләр оештыру;

21) муниципаль район составына керүче авыл жирлекләрен элементә, жәмәгать туклануы, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү хезмәтләре белән тәмин итү өчен шартлар тудыру;

22) жирлекара китапханәләр тарафыннан халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне оештыру, аларны туплау һәм аларның китапханә фондларының сакланышын тәмин итү;

23) муниципаль район составына керүче авылларны ял һәм мәдәният оешмалары хезмәтләре белән тәмин итү өчен шартлар тудыру;

24) муниципаль район составына керүче жирлекләрдә жирле традицион халык сәнгать ижатын үстерү өчен шартлар тудыру;

25) муниципаль район милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру, муниципаль район территориясендә урнашкан жирле (муниципаль) эһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру;

26) муниципаль район бюджеты акчалары исәбеннән муниципаль район составына керүче жирлекләрнең бюджет тәмин ителеше дәрәжәсен тигезләү;

27) табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән территориаль оборона һәм гражданнар оборонасы, халыкны һәм муниципаль район территориясен саклау буенча чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру;

28) муниципаль район территориясендә дэвалау-сәламәтләндрерү урыннары һәм курортларны саклауны оештыру, үстерү һәм тәмин итү, шулай ук жирле эһәмияттәге

махсус сакланыла торган табигать территориялэрен файдалану һәм саклау өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыру;

29) муниципаль район территориясендәге муниципаль предприятиеләрне һәм учреждениеләрне мобилизация эзерләү буенча чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру;

30) су объектларында кешеләрнең иминлеген тәмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау чараларын гамәлгә ашыру;

31) жирлекләрдә авыл хужалыгы житештерүен үстерү өчен шартлар тудыру, авыл хужалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарын киңәйтү, кече һәм урта эшмәкәрлекне үстерүгә ярдәм итү, социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга, хәйрия эшчәнлегенә һәм иреклек буенча ярдәм күрсәтү;

32) муниципаль район территориясендә физик культура, мәктәп спорты һәм массакүләм спортны үстерү өчен шартлар тәмин итү, муниципаль районның рәсми физкультура-сәламәтләндрү һәм спорт чараларын үткәрүне оештыру;

33) балалар һәм яшьләр белән эшләү буенча жирлекарә характердагы чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру;

34) Россия Федерациясе Су законнарында билгеләнгән чикләрдә, су объектлары милекчесе вәкаләтләре чикләрендә гамәлгә ашыру, шәхси һәм көнкүреш ихтыяжлары өчен гомуми файдаланудагы су объектларын куллану кагыйдәләрен билгеләү, гражданның гомуми файдаланудагы су объектларына һәм аларның яр буйларына иреккә үтеп керүне дә кертеп, гражданның су объектларына һәм аларның яр буйларына иреккә үтеп керә алуын тәмин итүне дә кертеп;

35) муниципаль урман контролен гамәлгә ашыру;

36) муниципаль район ихтыяжлары өчен ясалма жир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләрнең үтәлешен тәмин итү, федераль закон нигезендә ясалма жир кишәрлеге булдыру турында шартнамә төзү хокукына ачык аукцион үткәрү;

37) муниципаль район чикләрендә коррупциягә каршы торы чараларын гамәлгә ашыру;

38) адресация объектлары адресларын бирү, үзгәртү, адресларны гамәлдән чыгару, урам-юл челтәре элементларына (федераль эһәмияттәге автомобиль юлларыннан, региональ яки муниципальара эһәмияттәге автомобиль юлларыннан тыш) исем бирү, муниципаль района территориясе чикләрендә планлаштыру структурасы элементларына исем бирү, мондый атамаларны үзгәртү, гамәлдән чыгару, мәгълүматны Дәүләт адреслы реестрында урнаштыру;

39) Муниципаль авылара территориядә муниципаль жир контролен гамәлгә ашыру;

40) «күчемсез милекнең дәүләт кадастры турында» 2007 елның 24 июлендәге 221-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә Комплекслы кадастр эшләрне башкаруны оештыру һәм территория карт-планын раслау.

1.1 Муниципаль районның авыл жирлекләре (алга таба – авыл жирлекләре) территорияләрендә муниципаль район хәл итә торган жирле эһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән жирле эһәмияттәге мәсьәләләргә кагылышлы сораулар белән түбәндәгеләр керә:

1)Россия Федерациясе законнарында билгелэнгән вәкаләтләр чикләрендә авыл жирлекләре, электр, жылылык, газ һәм халыкны су белән тәмин итү, ташландык суларны агызу, халыкны ягулык белән тәмин итү буенча Россия Федерациясе законнары белән билгелэнгән вәкаләтләр чикләрендә оештыру;

2)авыл жирлекләре торак пунктлары чикләрендә жирле эһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл эшчәнлеге һәм аларга юл хәрәкәте иминлеген тәмин итү, шул исәптән парковкалар (парковка урыннары) эшчәнлеген булдыру һәм тәмин итү, авыл жирлекләре торак пунктлары чикләрендә жирле эһәмияттәге автомобиль юлларының сакланышын муниципаль контрольдә тоту, шулай ук автомобиль юлларын куллану һәм юл эшчәнлеген гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру

3)авыл жирлекләрендә яшәүче һәм аз керемле гражданны торак урыннарына мохтажларны тәмин итү, муниципаль торак фондын төзүне һәм карап тотуны оештыру, торак төзелеш өчен шартлар тудыру, муниципаль торак контролен гамәлгә ашыру, шулай ук торак законнары нигезендә жирле үзидарә органнының башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру;

4)авыл жирлекләре чикләрендә халыкка транспорт хезмәте күрсәтү өчен шартлар тудыру һәм халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыру;

5)терроризм һәм экстремизмны профилактикалауга, шулай ук авыл жирлекләре чикләрендә терроризм һәм экстремизм күренешләрен минимальләштерү һәм (яки) юкка чыгаруда катнашу;

6)авыл жирлекләре территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының милләтара һәм конфессияара бердәмлеген ныгытуга, телләрен һәм мәданиятен саклауга һәм үстерүгә, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясенә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлдерелгән чараларны гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыру;

7)авыл жирлекләре чикләрендә гадәттән тыш хәлләр нәтижәләрен кисәтүдә һәм бетерүдә катнашу;

8) халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне оештыру, авыл жирлекләре китапханәләренең китапханә фондларын туплау һәм сакланышын тәмин итү;

9) авыл жирлекләре милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру, жирлек территорияләрендә урнашкан жирле (муниципаль) эһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру;

10) жирле традицион халык сәнгәтен үстерү өчен шартлар тудыру, авыл жирлекләрендә халык һөнәрчелеген саклап калу, торгызу һәм үстерү;

11) авыл жирлекләре халкына массакүләм ял итү өчен шартлар тудыру һәм халык күпләп ял итә торган урыннары төзекләндерүне оештыру, шул исәптән гражданның гомуми файдаланудагы су объектларына һәм аларның яр буе полосаларына иреккә үтеп керүен тәмин итү;

12)авыл жирлекләренең генераль планнарын, жирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләрен раслау, жирлекнең генераль планнары нигезендә эзерлэнгән территорияне

планлаштыру документларын раслау, төзелешкә рөхсәтләр бирү (Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында, башка федераль законнарда каралган очрактардан тыш), авыл жирлекләре территориясендә урнашкан капитал төзелеш объектларын төзегәндә, реконструкцияләгәндә файдалануга рөхсәтләр бирү, авыл жирлекләре чикләрендә авыл жирлекләрен проектлауның жирле нормативларын раслау, жирләне резервлау һәм муниципаль ихтыяжлар өчен авыл жирлекләре чикләрендә жир кишәрлекләрен алу, авыл жирлекләре чикләрендә муниципаль Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очрактарда биналарны, корылмаларны карау һәм мондый тикшерү барышында ачыкланган бозуларны бетерү турында рекомендацияләр бирү;

13) табиғый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән территорияль оборонасы һәм гражданнар оборонасы, авыл жирлекләре халкын һәм территорияләрен табиғый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән яклау буенча чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру;

14) авыл жирлекләре территорияләрендә авария-коткару хезмәтләрен һәм (яки) авария-коткару формировауларын төзү, карап тоту һәм аларның эшчәнлеген оештыру;

15) авыл жирлекләре территорияләрендә урнашкан су объектларында кешеләр иминлеген тәмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау чараларын гамәлгә ашыру;

16) авыл жирлекләре территорияләрендә жирле әһәмияткә дөвәләү-савыктыру жирлекләрен һәм курортларны саклауны оештыру, үстерү һәм тәмин итү, шулай ук жирле әһәмияткә махсус сакланыла торган табигать территорияләрен файдалану һәм саклау өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыру;

17) Россия Федерациясе Су законнарында билгеләнгән кысаларда гамәлгә ашыру, су объектлары милекчәсе вәкаләтләре турында халыкка аларны куллануны чикләү турында мәгълүмат бирү;

18) муниципаль урман контролен гамәлгә ашыру;

19) Жирлекләргә хезмәт күрсәтә торган административ участок полиция хезмәткәрләре өчен биналар бирү;

20) 2017 елның 1 гыйнварына кадәр участок полиция хезмәткәрләре вазыйфаларын биләүче хезмәткәрләргә һәм аларның гаилә әгъзаларына күрсәтелгән вазыйфалар башкарган чорда торак урыннар бирү;

21) «коммерциясез оешмалар турында» Федераль законның 31.1 һәм 31.3 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләр кысаларында социаль юнәлештәге коммерциягә карамаган оешмаларга ярдәм күрсәтү»;

22) авыл жирлекләре ихтыяжлары өчен ясалма жир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләр башкаруны тәмин итү, федераль закон нигезендә ясалма жир кишәрлеген төзү турында шартнамә төзү хокукына ачык аукцион үткөрү;

23) авыл жирлекләре чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыру;

24) «күчәмсез милекнең дөүләт кадастры турында» 2007 елның 24 июлендәге 221-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә жирлекләр территорияләрендә Комплекслы кадастр эшләрен башкаруда катнашу.

2. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары муниципаль район составына керэ торган аерым жирлеклэрнең жирле үзидарэ органнары белән килешүләр төзөргә хокуклы, аларга Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә тиешле жирлекләр бюджетларына муниципаль район бюджетыннан бирелә торган бюджетара трансфертлар исәбеннән жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча үз вәкаләтләрнең бер өлешен гамәлгә ашыруны тапшыра.

7 статья. Муниципаль районның жирле әһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән мәсьәләләрне хәл итү өчен муниципаль район хокукы .

1.Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары хокуклы:

1)муниципаль район музейларын булдыру;

2)опека һәм попечительлек эшчәнлеген тормышка ашыруда катнашу;

3)муниципаль район территориясендә жирле милли-мәдәни автономияләрнең хокукларын гамәлгә ашыруга бәйлә эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыру;

4)Россия Федерациясе халыкларының милли-мәдәни үсешенә һәм муниципаль район территориясендә миллиәтара мөнәсәбәтләр өлкәсендә чараларны гамәлгә ашыруга ярдәм итү;

5) 2008 елның 31 нче декабренә булган югары һөнәри белем бирү муниципаль мәгариф учреждениеләрен гамәлгә кую функцияләрен гамәлгә ашыру;

б) создание условий для развития туризма;

7) кеше хокукларын тәэмин итүгә жәмәгать контролен гамәлгә ашыручы жәмәгать күзәтү комиссияләренә ярдәм күрсәтү һәм мәжбүри тоту урыннарындагы затларга ярдәм итү;

8)«Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында "1995 елның 24 ноябрәндәге 181-ФЗ номерлы федераль закон нигезендә инвалидларның ижтимагый берләшмәләренә, шулай ук инвалидларның гомумроссия ижтимагый берләшмәләре тарафыннан төзелгән" Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында " 1995 елның 24 ноябрәндәге 181-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә инвалидларның ижтимагый берләшмәләренә ярдәм күрсәтү»;

9)«кан һәм аның компонентлары донорлыгы турында»Федераль законда каралган чараларны гамәлгә ашыру.

10) нотариусның торак пунктында урнашкан территориядә булмау очрагында законнарда каралган нотариаль гамәлләр башкару;

11)федераль законнар белән билгеләнгән тәртиптә һәм шартларда оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтүләр сыйфатына бәйсез бәя бирүне оештыру өчен шартлар тудыру.

2. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары әлегә статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән мәсьәләләрне хәл итәргә, әгәр федераль законнар белән каралган булса, башка дәүләт вәкаләтләрен (федераль законда каралмаган) гамәлгә ашыруда катнашырга, шулай ук башка муниципаль берәмлекләрнең жирле үзидарэ органнары, дәүләт хакимияте

органның компетенциясенә кертелмәгән һәм аларның федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән, жирле бюджетлар керемнәре исәбеннән, Россия Федерациясе бюджет системасы бюджетларыннан бирелгән бюджетара трансфертлардан тыш башка мәсьәләләрне хәл итәргә хокуклы. түләүләрнең өстәмә нормативлары буенча салым керемнәреннән керемнәр исәпләнә

8 статья . Муниципаль районның жирле үзидарә органнарына аерым дәүләт вәкаләтләре бирү

Муниципаль районның жирле үзидарә органнарына аерым дәүләт вәкаләтләре бирү федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән гамәлгә ашырыла.

Муниципаль районның жирле үзидарә органнары әлеге максатларга бүлеп бирелгән матди ресурслар һәм финанс чаралары чикләрендә федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән тәртиптә тапшырылган дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашырган өчен җаваплы.

Тапшырылган вәкаләтләрне гамәлгә ашыру дәүләт контролендә була. Аерым дәүләт вәкаләтләрен жирле үзидарә органнары тарафыннан гамәлгә ашыруны тикшереп торы шартлары һәм тәртибе федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнә. Муниципаль район Советы үз вәкаләтләре чикләрендә муниципаль районның жирле үзидарә органнары карамагында булган матди ресурслардан һәм финанс чараларыннан аларга бирелгән аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен өстәмә файдалану очраклары һәм тәртибен билгеләргә хокуклы.

9 статья . Муниципаль районның муниципальара хезмәттәшлектә катнашуы

Муниципаль районның муниципальара хезмәттәшлектә катнашуы федераль законнар һәм жирле үзидарә турында Татарстан Республикасы законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

10 статья. Муниципаль район жирле үзидарә органнарының дәүләт хакимияте органнары белән үзара мөнәсәбәте.

Муниципаль районның жирле үзидарә органнары белән үзара мөнәсәбәтләр дәүләт хакимияте органнары белән гамәлгә ашырыла:

- 1) муниципаль район жирле үзидарә органнарының районның социаль-иқтисадый үсешенә юнәлдерелгән дәүләт программаларын тормышка ашыруда катнашуы;
- 2) муниципаль районның жирле үзидарә органнары һәм дәүләт хакимияте органнары арасында шартнамәләр (киләшүләр) төзү;
- 3) даими яки вакытлыча координацион, консультатив, киңәшмә һәм башка эш органнарын булдыру;
- 4) Татарстан Республикасы Дәүләт Советында муниципаль район Советының закон чыгару инициативасы;
- 5) законнарда билгеләнгән башка үзара хезмәттәшлек рәвешләре.

11 статья . Муниципаль хезмәтне хокукый җайга салу

Муниципаль хезмәтне хокукый жайга салу Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы законнары һәм муниципаль районның муниципаль норматив хокукый актлары белән гамәлгә ашырыла.

**II бүлек. ЖИРЛЕ ҮЗИДАРӘ ХАЛКЫН ТУРЫДАН-ТУРЫ ГАМӘЛГӘ АШЫРУ
ҺӘМ ХАЛЫКНЫҢ ЖИРЛЕ ҮЗИДАРӘНЕ ГАМӘЛГӘ АШЫРУДА КАТНАШУЫ
ФОРМАЛАРЫ**

12 статья . Жирле үзидарәне гамәлгә ашыруда халыкның турыдан-туры катнашуы

Муниципаль район халкы жирле үзидарәне гамәлгә ашыруда түбәндәге рәвешләрдә катнаша:

- 1) жирле референдум;
- 2) муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү;
- 3) гражданның хокукый инициативасы;
- 4) гавами тыңлаулар
- 5) гражданның жыелышы
- 6) гражданның конференциясе (делегатлар жыелышы);
- 7) гражданның сораштыруы;
- 8) жирле үзидарә органнарына гражданның мөрәжәгатьләре;
- 9) Россия Федерациясе Конституциясенә, «Россия Федерациясендә жирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законга, башка федераль законнарга һәм Татарстан Республикасы законнарына каршы килми торган башка формалар.

13. статья Жирле референдум

1. Жирле референдум турыдан-туры муниципаль район халкы тарафыннан жирле әһәмияттәге мәсьәләләргә федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә хәл итү максатыннан үткәрелә.
2. Жирле референдум «Россия Федерациясе гражданның сайлау хокукларының һәм референдумда катнашу хокукының төп гарантияләре турында» 2002 елның 12 июнендәге 67-ФЗ номерлы Федераль законда һәм «жирле референдум турында» 2004 елның 24 мартындагы 23-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законнда билгеләнгән тәртиптә муниципаль районның бөтен территориясендә, «Россия Федерациясендә жирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган үзгәртеп кору икепкә алып, үткәрелә.
3. Жирле референдумда яшәү урыны муниципаль район чикләрендә урнашкан Россия Федерациясе гражданның катнашырга хокукы. Россия Федерациясенә халыкара килешүләре нигезендә һәм законда билгеләнгән тәртиптә муниципаль район

территориясендә даими яшәүче чит ил гражданны Россия Федерациясе гражданны кебек үк жирле референдумда катнашалар.

4. Жирле референдум билгеләү турында карар муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителә:

1) жирле референдумда катнашу хокукына ия булган Россия Федерациясе гражданны тарафыннан тәкъдим ителгән инициатива буенча;

2) сайлау берләшмәләре, уставлары сайлауларда һәм (яисә) референдумнарда катнашуны күздә тоткан һәм федераль законда билгеләнгән тәртиптә һәм вакытларда теркәлгән башка ижтимагый берләшмәләр инициативасы буенча;

3) муниципаль район Советы һәм муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе инициативасы буенча алар тарафыннан тәкъдим ителгән.

5. Гражданны, сайлау берләшмәләре, башка ижтимагый берләшмәләр инициативасы буенча жирле референдум билгеләү шарты әлеге инициативаны яклап имзалар жыю булып тора, аларның саны муниципаль район территориясендә теркәлгән референдумда катнашучыларның биш процентын тәшкил итәргә тиеш, әмма 25тән дә ким була алмый.

6. Муниципаль район Советы һәм муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе белән берлектә референдум үткәрү инициативасы муниципаль район Советы карары һәм муниципаль район Башкарма комитеты карары белән рәсмиләштерелә. Әлеге инициативаны тәкъдим итү тәртибе муниципаль район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

7. Муниципаль район Советы жирле референдумны муниципаль район Советына кергән көннән алып 30 көн эчендә билгели.

8. Референдумда тавыш бирүне үткәрү датасы, тавыш бирүнең билгеләнгән көненә кадәр 25 көннән дә соңга калмыйча муниципаль район Советы карары нигезендә, аны дәүләт хакимияте органнарына яисә жирле үзидарә органнарына сайлауларда билгеләнгән тавыш бирү көне белән бергә кушу максатларында яисә әлеге референдумда билгеләнгән башка референдумда тавыш бирү көне белән бергә кушу максатларында, кичектереләргә мөмкин.

9. Тавыш бирү нәтижәләре һәм жирле референдумда кабул ителгән карар рәсми рәвештә бастырылырга (халыкка игълан итәргә) тиеш.

10. Жирле референдумда кабул ителгән карар муниципаль район территориясендә мәжбүри үтәләргә тиеш һәм дәүләт хакимияте органнары, аларның вазыйфай затлары яки муниципаль районның жирле үзидарә органнары тарафыннан нинди дә булса раслау мохтаж түгел.

11. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары жирле референдумда кабул ителгән карарның әлеге устав белән билгеләнгән вәкаләтләрне чикләү нигезендә үтәләшен тәмин итәләр.

12. Жирле референдум үткәрү, шулай ук жирле референдумда кабул ителгән карар федераль законнар нигезендә суд тәртибендә шикаять биреләргә мөмкин.

14 статья . Муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү

1.Муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү шушы муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль район чикләрен үзгәртү өчен халык ризалыгы алу максатыннан үткәрелә.

2.Муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль район чикләрен үзгәртү мәсьәләләре буенча тавыш бирү «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында»2003 елның 6 октябрдәге 131-ФЗ номерлы федераль закон белән билгеләнгән очракларда муниципаль районның бөтен территориясендә яисә аның территориясендә үткәрелә.

3. Муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль район чикләрен үзгәртү мәсьәләләре буенча тавыш бирү муниципаль район Советы тарафыннан билгеләнә һәм «Россия Федерациясе гражданның сайлау хокукларының һәм референдумда катнашу хокукының төп гарантияләре турында» 2002 елның 12 июнендәге 67-ФЗ номерлы Федераль законда һәм «жирле референдум турында» 2004 елның 24 мартындагы 23-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законнда каралган үзенчәлекләренә исәпкә алып үткәрелә.

4.Әгәр муниципаль район халкының яртысыннан артыграгы яки муниципаль районның сайлау хокукына ия булган өлеше катнашса муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртү мәсьәләләре буенча тавыш бирү уздырылган дип санала. Муниципаль район чикләрен үзгәртүгә халыкның ризалыгын, муниципаль районны үзгәртеп коруга ризалыгын алынган дип санала, әгәр үзгәртеп кору муниципаль район халкын яисә муниципаль районның өлешен тавыш бирүдә катнашкан кешеләрнең яртысыннан артыгы тавыш бирсә.

5.Муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртеп кору һәм кабул ителгән карарларга рәсми бәйле мәсьәләләр нәтижеләре бастырып чыгаруга (халыкка игълан итүгә) тиеш.

15 статья. Гражданның хокукый - ижади инициативасы

1.Муниципаль район халкы элек Устав һәм муниципаль район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнгән тәртиптә хокукый инициативасы белән чыгыш ясарга хокуклы.

2.Сайлау хокукына ия булган, муниципаль район халкы саныннан 3 проценттан да артмаган гражданны төркеме хокукый-ижади инициатива белән чыгыш ясий ала.

3.Хокукый - ижади инициативаны гамәлгә ашыру максатларында муниципаль район халкы хокуклы:

- яшәү (эш) урыны буенча гражданны жыелышларын һәм хокукый - ижади инициатива турында фикер алышу һәм чыгару буенча башка күмәк чаралар оештырырга һәм үткәргә;

- хокукый -ижади инициативасын күтәрү йөзеннән имзалар жыю группалары төзәргә;

-муниципаль район халкыннан имзалар жыю һәм хокукый -ижади инициативасына каршы килмэгән юллар белән хэрэкэт итүгә теләктәшлек йөзеннән агитация алып бар

4. Муниципаль район жирле үзидарэ органнары һәм вазыйфаи затлары муниципаль район халкы хокукый- ижади инициативасын гамәлгә куюда ярдәм күрсәтергә тиеш.

5. Гражданнарның хокукый-ижади инициативасы гамәлгә ашыру тәртибэндә кертелгән муниципаль норматив хокукый акт проекты муниципаль район Советы утырышында, муниципаль район башлығы яисә муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе тарафыннан әлеге Уставта билгеләнгән компетенция нигезендә өч ай дәвамында аны кертү көненнән алып өч ай эчендә мәжбүри карап тикшерелергә тиеш.

6. Гражданнарның хокукый-ижади инициативасын гамәлгә ашыру тәртибэндә кертелгән муниципаль норматив хокукый акт проекты карау процедурасы тиешле рәвештә муниципаль район Советы регламенты, муниципаль район башлығы, муниципаль район Башкарма комитеты норматив хокукый акты белән билгеләнә.

16 статья. Халык тыңлаулары

1.Муниципаль район халкы катнашында жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча муниципаль норматив хокукый актлар проектларын тикшерү өчен муниципаль район Советы, муниципаль район башлығы катнашында халык алдында тыңлаулар үткәрелергә мөмкин.

2. Халык, муниципаль район советы яки муниципаль район башлығы инициативасы буенча гавами тыңлаулар үткәрелә. Халык яисә муниципаль район Советы инициативасы буенча үткәрелә торган гавами тыңлаулар муниципаль район Советы тарафыннан билгеләнә, ә муниципаль район башлығы – муниципаль район башлығы инициативасы буенча.

3. Ачык тыңлауларда чыгарга тиеш:

1) муниципаль район Уставы проекты, шулай ук әлеге уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый акт проекты, уставка үзгәрешләр жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне һәм аларны хәл итү вәкаләтләрен Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар белән туры китерү максатларында гына кертелә торган очраклардан тыш;

2) жирле бюджет проекты һәм аның үтәләше турында хисап;

3) муниципаль берәмлек үсеше планнары һәм программалары проектлары, жирдән файдалану һәм төзелеш алып бару кагыйдәләре проектлары, территорияләрне планлаштыру проектлары һәм территорияләрне межалау проектлары, территорияләрне төзекләндерү кагыйдәләре проектлары, шулай ук жир кишәрлекләрен һәм капитал төзелеш объектларын шартлы рәвештә файдалануга рөхсәт бирү мәсьәләләре, рөхсәт ителгән төзелешнең, капитал төзелеш объектларының иң чик параметрларынан тайпылу мәсьәләләре, рөхсәт ителгән жир кишәрлекләрен һәм капитал төзелеш объектларын файдалануның бер төрен үзгәртү мәсьәләләре, жирдән файдалану һәм төзелеш;

4) муниципаль берәмлекне үзгәртеп кору турында мәсьәләләр.

4. Халык тыңлауларын үткөрү турындагы карар, законда башкасы каралмаган булса, муниципаль районның тиешле органы яисэ вазыйфай заты тарафыннан карау көненэ кадэр 20 көннән дә соңга калмыйча кабул ителергэ тиеш.
5. Эгэр гамэлдэге законнарда башкасы каралмаган булса, гавами тыңлаулар үткөрү вакытын һәм урынын күрсәтеп, гавами тыңлауларга чыгарыла торган тиешле муниципаль норматив хокукый акт проектын гавами тыңлаулар үткөрү көненэ кадэр 7 көннән дә соңга калмыйча бастырырга (халыкка хәбәр итэргэ) тиеш.
6. Халык тыңлауларын үткөрү турындагы карар басылып чыккан көннән алып һәм аларны үткөрү көненэ кадэр муниципаль район башлыгына халык тыңлауларына чыгарыла торган мәсьәлә буенча язма тәкъдимнәр һәм искәرمәләр, шул исәптән муниципаль норматив хокукый актның гавами тыңлауларына бирелә торган төзәтмәләр һәм башка тәкъдимнәр жибәрергэ хокуклы. Муниципаль район башлыгы кәргән тәкъдимнәрне һәм искәرمәләрне гомумиләштерүне оештыра. Күрсәтелгән тәкъдимнәр һәм искәرمәләр халык тыңлауларында катнашучылар игътибарына житкерелә.
7. Эгэр гамэлдэге законнарда башкасы каралмаган булса гавами тыңлаулар муниципаль норматив хокукый акт проектын карау көненэ кадэр 7 көннән дә соңга калмыйча уздырыла. Гавами тыңлауларда кызыксынучы затлар муниципаль районның теләсә кайсы кешесе катнаша ала.
8. Халык тыңлауларын үткөрү йомгаклары буенча муниципаль районның жирле үзидарә органнары һәм вазыйфай затлары тарафыннан мәжбүри карап тикшерелергэ тиеш, алар компетенциясенә муниципаль норматив хокукый акт проектын гавами тыңлауга чыгару кертелгән тәкъдимнәр кабул ителә.
9. Халык тыңлауларының нәтижәләре гавами тыңлаулар үткәргәннән соң 5 көннән дә соңга калмыйча, кабул ителгән карарларның дәлилләнгән нигезләмәсен дә кертеп, бастырылырга (халыкка игълан ителгән) тиеш.
10. Халык тыңлауларын оештыру һәм үткөрү тәртибе муниципаль район Советы тарафыннан расланган гавами тыңлаулар турындагы Нигезләмә белән билгеләнә.

17 статья. Халык жылышы

1. Жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча фикер алышу, халыкка муниципаль район территориясендә жирле үзидарә органнары һәм жирле үзидарәнең вазыйфай затлары эшчәнлегә турында мәгълүмат бирү өчен гражданнар жылышы үткәрелә ала.
2. Гражданнар жылышы Халык, муниципаль район Советы һәм муниципаль район башлыгы инициативасы белән үткәрелә.
3. Муниципаль район советы яки муниципаль район Башлыгы инициативасы белән үткәрелә торган гражданнар жылышы тиешле рәвештә муниципаль район Советы яки муниципаль район башлыгы билгели.
4. Халык инициативасы буенча үткәрелә торган гражданнар жылышы муниципаль район Советы тарафыннан жылышта катнашырга хокукы булган муниципаль район халкы саныннан кимендә 10 процент гражданнар төркеменең язма тәкъдиме буенча билгеләнә.

Гражданнар жылышын үткөрү турындагы тәкъдимтә аны карау өчен чыгарылган мәсьәләләр исемлегә, тәкъдим ителә торган вакыт һәм жылышны үткөрү урыны булырга

тиеш. Тәкъдим вәкаләтле затлар тарафыннан имзаланырга тиеш, ә жыелыш уздыру инициативасы белән гражданнар - бу гражданнарның фамилиясен, исемен, әтисенен исемен, туган датасын, яшәү адресын күрсәтеп мөрәжәгать итүе зарур.

Муниципаль район Советы үзенең яқындагы утырышында гражданнар жыелыш үткәру турындагы тәкъдимне карый.

Муниципаль район советы, максатка ярашлы түгел дип, гражданнар жыелыш үткәрудән баш тартырга хокуклы түгел.

5.Гражданнар жыелышын үткәру вакыты һәм урыны турында һәм фикер алышуга кертелә торган мәсьәләләр турында халык жыелышны үткәру көненә кадәр жиде көннән дә соңга калмыйча хәбәр ителә, моның өчен массакуләм мәгълүмат чараларын, почта белдерүләрен, белдерүләрне һәм башка мөмкин чараларны кулланып. Гражданнар жыелышын хәзерләүне муниципаль район Башкарма комитеты тәэмин итә.

6.Жыелышлар эшендә муниципаль район гражданнары да катнашырга хокуклы. Жыелышта катнашу хокукына ия гражданнарның гомуми саны Россия Федерациясе гражданнарының Россия Федерациясе чикләрендә булу һәм яшәү урыны буенча, муниципаль сайлауларны үткәрдә файдаланыла торган очракта, теркәү исәбен алу мәгълүматлары нигезендә билгеләнә.

Жыелышта катнашырга хокукы булган гражданнар санының өчтән бер өлеше булса, гражданнар жыелышы хокуклы дип санала.

Жыелышның карарлары жыелышта катнашкан гражданнарның күпчелек тавышы белән кабул ителә

7. Гражданнар жыелышы жирле үзидарә органнарына һәм муниципаль районның жирле үзидарә вазыйфаи затларына карата мөрәжәгатьләр кабул итә, шулай ук жирле үзидарә органнары һәм муниципаль районның жирле үзидарә вазыйфаи затлары белән үзара мөнәсәбәтләрдә гражданнар жыелуын сайларга мөмкин.

8. Гражданнар жыелышы тарафыннан кабул ителгән мөрәжәгатьләр, мөрәжәгатьләрдә булган мәсьәләләрне хәл итү компетенциясендәге жирле үзидарә органнары һәм муниципаль районның жирле үзидарә вазыйфаи затлары тарафыннан язмача жавап юнәлеше белән мәжбүри карап тикшерелергә тиеш.

9.Гражданнар жыелышын билгеләү һәм үткәру тәртибе, шулай ук гражданнар жыелышының вәкаләтләре муниципаль район Советының әлегә Уставы һәм норматив хокукый акты белән билгеләнә.

10.Гражданнар жыелышы йомгаклары рәсми рәвештә басылып чыгарга (халыкка игълан итәргә) тиеш.

18 статья . Гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы)

1.Гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы) жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча фикер алышу һәм муниципаль район халкының фикерен ачыклау максатында үткәREL. Муниципаль район территориясе өлешендә яшәүче гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы) гражданнар жыелышын чакыру кыен очракларда үткәREL.

2.Гражданнарны кабул итү һәм конференция үткәрү (делегатлар жыелышы), делегатларны сайлау тәртибе муниципаль район Советының әлеге Уставы һәм (яки) норматив хокукый акты белән билгеләнә.

3.Гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы) гражданнар жыелышы вәкаләтләрен гамәлгә ашыра

4.Гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы) Халык, муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы инициативасы буенча үткәрелә. Муниципаль район советы яки муниципаль район Башлыгы инициативасы белән үткәрелә торган гражданнар конференциясе шуңа бәйлә рәвештә муниципаль район Советы яисә муниципаль район башлыгы тарафыннан билгеләнә. Халык инициативасы буенча үткәрелә торган халык конференциясе (делегатлар жыелышы) муниципаль район Советы тарафыннан билгеләнә.

5. Гражданнар конференциясе (делегатлар жыелышы), анда сайланган делегатларның яртысыннан артырагы катнашса, дәрәжәкә туры килә дип санала. Конференция карарлары күпчелек делегатларның тавышы белән кабул ителә.

6.Гражданнар конференциясе йомгалары (делегатлар жыелышы) рәсми рәвештә бастырылырга (халыкка игълан итәргә) тиеш.

19 статья Гражданнарны кабул итү(сораштыру)

1.Гражданнар сораштыруы жирле үзидәрә органнары һәм вазыйфаи затлар, шулай ук дәүләт хакимияте органнары тарафыннан карарлар кабул иткәндә халыкның фикерен ачыклау һәм аны исәпкә алу өчен бөтен территориядә яисә муниципаль район территориясендә үткәрелә.

Сораштыру нәтижәләре тәкъдим итү характерына ия.

2.Гражданнар арасында сорашып белешүдә сайлау хокукына ия муниципаль район халкы катнашырга хокуклы.

3.Гражданнарны сораштыру инициатива буенча үткәрелә:

1) муниципаль район Советы яисә муниципаль район башлыгы-жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча;

2) органов государственной власти Республики Татарстан - для учета мнения граждан при принятии решений об изменении целевого назначения земель муниципального района для объектов республиканского и межрегионального значения.

4. Гражданнарны сораштыру үткәрү һәм билгеләү тәртибе муниципаль район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

5. Гражданнарны сораштыру билгеләү турында карар муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителә. Муниципаль район Советы карары белән гражданнарның сораштыру билгеләнә:

1) сораштыру үткәрү датасы һәм сроклары;

2) Сораштыру үткәргәндә тәкъдим ителә торган (соруларны) мәсьәләне (мәсьәләләрне) формулировкалау;

3) сораштыру үткәрү методикасы;

- 4) сораштыру кәгазе формасы;
- 5) сораштыруда катнашучы муниципаль район халкының минималь саны.
6. Муниципаль район халкына аны үткәругә 10 көннән дә ким булмаган вакыт эчендә граждандардан сораштыру үткәру турында хәбәр ителә.
7. Халык арасында сораштыруны әзерләү һәм үткәру белән бәйле чараларны финанслау гамәлгә ашырыла:
  - 1) муниципаль районның жирле үзидарә органнары инициативасы буенча сораштыру үткәргәндә- муниципаль район бюджеты акчалары исәбеннән;
  - 2) Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары инициативасы буенча сораштыру үткәргәндә -Татарстан Республикасы бюджеты акчалары исәбеннән;
8. Сораштыру нәтижеләре аны үткәргәннән соң бер ай эчендә бастырылырга (халыкка игълан итәргә) тиеш. Сораштыру нәтижеләре белән муниципаль районның теләсә кайсы кешесе танышырга хокуклы. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары тарафыннан тиешле карарлар кабул иткәндә сораштыру нәтижеләре исәпкә алынырга тиеш.

20 статья . Жирле үзидарә органнарына граждандар мөрәжәгатьләре

- 1.Граждандар муниципаль районның жирле үзидарә органнарына индивидуаль һәм күмәк мөрәжәгатьләргә хокуклы.
- 2.Граждандарның мөрәжәгатьләре «Россия Федерациясе граждандарының мөрәжәгатьләрен карау тәртибе турында» 2006 елның 2 маендагы 59-ФЗ номерлы федераль закон һәм «Татарстан Республикасында граждандарның мөрәжәгатьләре турында»2003 елның 12 маендагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә һәм срокларда карап тикшерелергә тиеш
- 3.Граждандар мөрәжәгатьләрен карау тәртибе һәм срокларын бозган өчен Жирле үзидарәнең вазыйфаи затлары Россия Федерациясе законнары нигезендә җаваплы.

21 статья . Муниципаль район халкы тарафыннан турыдан-туры гамәлгә ашыруның һәм аны гамәлгә ашыруда катнашучының башка формалары

1.Әлеге устав белән бергә федераль закон нигезендә жирле үзидарә халкын турыдан-туры гамәлгә ашыру һәм жирле үзидарәне гамәлгә ашыруда халыкның катнашуы формалары белән беррәттән граждандар жирле үзидарәне Россия Федерациясе Конституциясенә, федераль законнарга, Татарстан Республикасы законнарына каршы килми торган башка рәвешләрдә гамәлгә ашыруда катнашырга хокуклы.

2.Жирле үзидарә муниципаль районында яшәүчеләрне турыдан-туры тормышка ашыру һәм жирле үзидарәне гамәлгә ашыруда халыкның катнашуы законлык, иреклелек принципларына нигезләнә.

Жирле үзидарә органнары һәм муниципаль район жирле үзидарә органнарының вазыйфаи затлары халыкка муниципаль район халкы тарафыннан турыдан-туры тормышка

ашырылуда һәм халыкның жирле үзидарәне гамәлгә ашыруда катнашуына ярдәм итәргә тиеш.

III бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН СОВЕТЫ

22 статья. Муниципаль район Советы - муниципаль районның жирле үзидарә вәкиллекле органы

1.Муниципаль район Советы муниципаль районның вәкиллекле жирле үзидарә органы булып тора.

2.Муниципаль район Советының рәсми исеме – Татарстан Республикасының «Сарман муниципаль район» муниципаль берәмлеге Советы.

3.Советының кыскартылган исеме – Сарман муниципаль район Советы.

3. Муниципаль район Советының вәкаләтләре вакыты – 5 ел.

4.Муниципаль район Советы муниципаль район халкына хисап тотта.

5. Муниципаль район Советы муниципаль район гербы сурәтләнгән һәм үз исеме булган печать, бланкларга ия.

6. Расходы на обеспечение деятельности Совета муниципального района предусматриваются в бюджете муниципального района отдельной строкой в соответствии с классификацией расходов бюджетов Российской Федерации.

23 статья. Муниципаль район советы составы

1.Муниципаль район Советы 46 депутаттан тора.

2.Муниципаль район Советы аның составына муниципаль район Советының билгеләнгән саныннан кимендә өчтән бере сайланганда муниципаль район Советы вәкаләтле булып тора.

24 статья. Муниципаль район Советы депутатларын сайлау тәртибе

1.Муниципаль район советы составына муниципаль район башлыклары, муниципаль берәмлекләрнең вәкиллекле органнары депутатлары, муниципаль берәмлекнең халык санына бәйсез рәвештә, һәр муниципаль берәмлекнең бер вәкиле составында вәкиллекнең үз составыннан сайланган депутатлар керә.

2. Муниципаль районның муниципаль берәмлеге вәкиллекле органы депутатлары арасыннан сайланучы муниципаль район Советы депутаты Яңа чакырылыш тиешле муниципаль берәмлегенең вәкиллекле органының хокукый составы составындагы беренче утырыш көненнән бер айдан да соңга калмыйча, шул исәптән алдагы чакырылыш органы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта гына сайланылырга тиеш.

3. Муниципаль район Советы депутатын муниципаль районның вәкиллекле органы депутатлары арасыннан сайлау яшерен тавыш бирү юлы белән гамәлгә ашырыла һәм күрсәтелгән орган карары белән рәсмиләштерелә.

4.Муниципаль берәмлек башлыгын сайлау һәм муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы депутатын муниципаль район Советы депутаты итеп сайлау турындагы муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы карары өч көн эчендә муниципаль район Советына жибәрелә.

25 статья. Муниципаль район Советы депутаты статусы

1.Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләре муниципаль район башлыгы яисә муниципаль район Советы депутаты булып сайланганнан соң башлана һәм яңа чакырылыш муниципаль район Советы эшли башлаган көннән туктатыла.

2.Депутат үз эшчәнлеген депутат статусы турындагы нигезләмә һәм муниципаль район Советы Регламенты нигезендә гамәлгә ашыра.

3.Муниципаль район Советы депутаты, депутат эшчәнлеген төп эш урыны буенча хезмәт һәм хезмәт вазыйфаларын башкару белән бергә, әлеге Устав белән билгеләнгән очрақлардан тыш, даими булмаган нигездә эшли

4.Муниципаль район Советы депутаты статусы белән бәйле чикләүләр федераль законнар белән билгеләнә.

5. Муниципаль район Советы депутатына законнар, әлеге Устав, муниципаль район Советы карарлары нигезендә үз вәкаләтләрен тоткарлыксыз гамәлгә ашыру өчен шартлар тудырыла.

6.Муниципаль район Советы депутаты муниципаль район Советы тарафыннан расланган депутат этикасы кагыйдәләрен үтәргә тиеш, алар шул исәптән депутатның түбәндәге бурычларын да үз эченә алырга тиеш:

1)башка жирле үзидарә органнары, оешмалар, вазыйфаи затлар, муниципаль хезмәткәрләр һәм гражданнар эшчәнлегенә йогынты ясау өчен депутат статусыннан файдаланмаса;

2)депутат вазыйфаларын объектив башкаруда шик тудырырлык итеп үз-үзеңне тотудан тыелырга, шулай ук аның абруена яки муниципаль район Советы абруена зыян китерерлек низаглы хәлләрне булдырмаса;

3) мәнфәгатьләр каршылыгы барлыкка килү куркынычы булганда - шәхси мәнфәгатьләр каршылыгы барлыкка килүгә китерә яисә Депутат вазыйфаларын объектив башкаруга йогынты ясый торган ситуацияләр - бу турыда муниципаль район советына хәбәр итәргә һәм әлеге мәнфәгатьләр каршылыгын булдырмау яки жайга салуга юнәлтелгән карар кабул итәргә;

4)муниципаль район Советында халык алдында чыгыш ясау кагыйдәләрен үтәргә;

5)депутат эшчәнлегенә бәйле булмаган максатларда, Федераль закон нигезендә конфиденциаль характердагы мәгълүматка кертелгән мәгълүматларны, депутат

вазыйфаларын башкару белән бәйле рәвештә аңа билгеле булган конфиденциаль характердагы мәғлүматка кертмәскә һәм кулланмаса;

б) депутат вазыйфаларын башкару белән бәйле рәвештә физик һәм юридик затлардан бүләкләүләр (бүләкләр, акчалата бүләк, ссудалар, хезмәтләр күрсәтү, күңел ачу, ял итү, транспорт чыгымнарын түләү һәм башка бүләкләүләр) алмаса.

7.Муниципаль район Советы депутаты «коррупциягә каршы тору турында» 2008 елның 25 декабрдәге 273-ФЗ номерлы федераль закон һәм башка федераль законнар белән билгеләнгән чикләүләр һәм тыюлар үтәргә тиеш.

26 статья . Муниципаль район Советы депутаты белән район халкы арасындагы мөнәсәбәт.

1.Муниципаль район Советы депутаты муниципаль район халкы, шулай ук муниципаль район территориясендә урнашкан предприятие, оешмалар, дәүләт һәм башка органнар белән элемтәдә тора.

2. Муниципаль район Советы депутаты муниципаль район халкы алдында хисап тотат, ул аның вәкиле булып тора, үз эше турында даими рәвештә аларның муниципаль район Советы эше турында хәбәр итә, шулай ук халыкны кабул итә.

3.Муниципаль район Советы депутаты муниципаль район халкының законлы хокукларын, ирекләрен һәм мәнфәгатьләрен тәэмин итү буенча законнарда каралган чаралар күрергә, шул исәптән алардан кергән тәкъдимнәрне, гаризаларны, шикаятьләрне карарга, андагы мәсьәләләрне дәрәжә һәм үз вакытында хәл итәргә тиеш.

27 статья . Яңа сайланган муниципаль район советының эшен оештыру

1.Яңа чакырылыш муниципаль район Советы беренче утырышка депутатларның билгеләнгән санынан кимендә өчтән икесе сайланганнан соң 30 көн эчендә жыела.

2.Муниципаль район Советы сайлаулардан соң беренче утырышны муниципаль район башлыгы сайланганчы яшь буенча өлкән муниципаль район Советы депутаты ача һәм алып бара.

28 статья . Муниципаль район Советы компетенциясе

1.Муниципаль район Советы компетенциясенә түбәндәгеләр керә:

1) муниципаль район Уставын кабул итү һәм аңа үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү, муниципаль хокукый актлар чыгару;

2) муниципаль районның рәсми символларын билгеләү

3) муниципаль район бюджеты проектына карау, муниципаль район бюджетын раслау һәм аның үтәлеше турындагы хисап, аның үтәлешен тикшереп тору;

4) салымнар һәм жымнар турында Россия Федерациясе законнары нигезендә

салымнар һәм жыемнар билгеләү, үзгәртү һәм гамәлдән чыгару, аларны түләү буенча ташламалар бирү;

5) муниципаль районны үстерү планнары һәм программаларын кабул итү, аларның үтәлеше турындагы отчетларны раслау;

6) энергияне сак тоту һәм энергетика нәтижелелеген арттыру өлкәсендә муниципаль программаларны раслау;

7) муниципаль районның коммуналь инфраструктурасы системаларын комплекслы үстерү программаларын, муниципаль районның транспорт инфраструктурасын комплекслы үстерү программаларын, муниципаль районның социаль инфраструктурасын комплекслы үстерү программаларын раслау, аларга карата таләпләр Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан билгеләнә.

8) муниципаль районның чикләрен үзгәртү, үзгәртеп кору турында инициатива бирү;

9) жирле референдум билгеләү;

10) муниципаль район башлыгын сайлау;

11) муниципаль район башлыгы урынбасарын сайлау;

12) жирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи затларына, жирле үзидарәнең сайланулы органнары әгъзаларына, муниципаль берәмлекләренең вәкиллеке органнарына депутатлар, муниципаль хезмәткәрләр һәм муниципаль учреждениеләр хезмәткәрләренә һөнәри белем бирүне һәм өстәмә һөнәри белем бирүне оештыру;

13) муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесен, муниципаль районның финанс-бюджет палатасы рәисен, муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы рәисен билгеләү, аларның отставкасын кабул итү;

14) муниципаль район Башкарма комитеты структурасын раслау, аның хезмәткәрләренең чик санын билгеләү;

15) муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе урынына конкурс үткәрү тәртибен билгеләү, Конкурс комиссиясе әгъзаларын билгеләү;

16) муниципаль район Башкарма комитеты турындагы положениене раслау, муниципаль районның Контроль-хисап палатасы турындагы положениене, муниципаль районның финанс-бюджет палатасы турындагы положениене һәм муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы турындагы положениене раслау;

17) муниципаль район сайлау комиссиясенә әгъзаларын билгеләп кую;

18) муниципаль районның чикләрен үзгәртү, үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирүне билгеләү;

19) Татарстан Республикасы Дәүләт Советында Закон чыгару инициативасы хокукын гамәлгә ашыру;

20) муниципаль районның муниципаль милкендәге мөлкәт белән идарә итү һәм эш итү тәртибен, шул исәптән федераль законнар нигезендә аны хосусыйлаштыру тәртибен һәм шартларын билгеләү; муниципаль милекне тартып алу муниципаль район Советы белән

килештереп яисә расланганнан соң гамәлгә ашырыла торган муниципаль мөлкәт төрләре исемлеген билгеләү;

21) муниципаль предприятиеләрне төзү, үзгәртеп кору һәм бетерү турында карарлар кабул итү тәртибен билгеләү, шулай ук, федераль законнарда каралган очрактан тыш, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр хезмәтләре күрсәтүгә тарифларны билгеләү турында карарлар кабул итү тәртибен билгеләү;

22) муниципаль районның муниципальара хезмәттәшлек оешмаларында катнашу тәртибен билгеләү;

23) муниципаль район жирле үзидарә органнары эшчәнлеген матди-техник һәм оештыру ягыннан тәмин итү тәртибен билгеләү;

24) жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү вәкаләтләрен жирле үзидарә органнары һәм муниципаль район жирле үзидарә вазыйфай затлары тарафыннан башкарылуын контрольдә тоту;

25) Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексы нигезендә муниципаль районның территорияль планлаштыру документларын, башка шәһәр төзелеше документларын раслау;

26) гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен, жирле финанс һәм матди ресурслар резервларын булдыру һәм алардан файдалану тәртибен билгеләү;

27) жирлекләренң бюджет тәмин ителеше дәрәжәсен тигезләү өчен муниципаль район бюджетыннан кирәкле чаралар бүлеп бирү шартларын һәм тәртибен билгеләү;

28) автоном коммерцияле булмаган оешмалар һәм фондлар рәвешендә коммерцияле булмаган оешмалар төзү турында карарлар кабул итү;

29) үз массакүләм мәгълүмат чараларын гамәлгә кую

30) муниципаль район Уставын һәм муниципаль район Советы карарларын аңлатып бирү;

31) үз эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча муниципаль район Советы Регламентын һәм башка карарлар кабул итү;

32) муниципаль район Советы аппараты турындагы положениене раслау;

33) муниципаль район башлыгын отставкага жиберү турында карар кабул итү;

34) муниципаль район Контроль-хисап палатасы рәисен һәм әгъзаларын билгеләнгән тәртиптә билгеләп кую;

35) коммуналь инфраструктура системасына тоташтыру, коммуналь комплекс оешмалары товарларына һәм хезмәт күрсәтүләренә тарифларга өстәмәләр, кулланучылар өчен бәяләргә (Тарифлар) өстәмәләр кертү өчен коммуналь комплекс оешмалары тарифларын, коммуналь комплекс оешмалары тарифларын жайга салу;

36) муниципаль кыйммәтле кәгазьләрне билгеләнгән тәртиптә урында чыгару;

37) федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары белән муниципаль районнарының вәкилләкле органнары карамагына кертелгән башка вәкаләтләр, шулай ук әлеге устав белән муниципаль район Советы компетенциясенә кертелгән башка вәкаләтләр.

2. Муниципаль район Советы компетенциясенә муниципаль район составына керә торган авыл жирлекләре территорияләрендә хәл ителә торган жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү өлешендә авыл жирлекләренең генераль планнарын, жирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләрен раслау, жирлекнең генераль планнары нигезендә эзерләнган территорияне планлаштыру документларын раслау керә.

29 статья. Муниципаль район Советының эш тәртибе

1. Муниципаль район Советының эш тәртибе әлеге Устав һәм муниципаль район Советы Регламенты белән билгеләнә.
2. Муниципаль район советы эшенең төп рәвеше-аның муниципаль район Советы компетенциясенә кертелгән мәсьәләләр хәл ителә торган утырышында.
3. Муниципаль район советы утырышы, әгәр анда муниципаль район Советының сайланган депутатлары саныннан кимендә 50 процент катнашса, тулы хокуклы була.
4. Муниципаль район советының чираттагы утырышлары кирәк саен уздырыла, ләкин кимендә өч айга бер тапкыр. Чираттан тыш утырыш муниципаль район башлыгы яисә депутатлар төркеме инициативасы белән муниципаль район Советы депутатларының билгеләнган саныннан кимендә өчтән бере чакырыла.
5. Муниципаль район Советы утырышлары муниципаль район башлыгы тарафыннан чакырыла. Муниципаль район Советы депутатлары һәм чакырылган затлар чираттагы утырышның вакыты, урыны һәм көн тәртибе турында биш көннән дә соңга калмыйча хәбәр ителә, ә чираттан тыш утырышлар аны үткәргүгә бер көннән дә соңга калмыйча тапшырыла.
6. Муниципаль район Советының һәр утырышында утырыш беркетмәсе алып барыла. Утырыш беркетмәсенә утырышны үткәрү датасы, урыны һәм вакыты турында белешмәләр кертелә, карала торган барлык мәсьәләләр санап үтелә һәм тавыш бирү нәтижәләрен күрсәтеп, барлык кабул ителгән карарлар теркәлә. Утырыш беркетмәсенә кул куйганнан соң, муниципаль район башлыгы белән аның белән муниципаль районның теләсә кайсы кешесе таныша ала.
7. Муниципаль район Советы утырышларында һәр депутат бер тавышка ия. Муниципаль район Советы депутаты үз хокукларын тавыш бирү өчен шәхсән үзе башкара. Муниципаль район Советы утырышларында тавыш бирү ачык (шул исәптән исемле) һәм яшерен булырга мөмкин. Тавыш бирүнең һәр төрөн куллану очраklары әлеге Устав, муниципаль район Советы Регламенты белән билгеләнә.

30 статья Муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыру

1. Муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыруны муниципаль район башлыгы башкара.
2. Муниципаль район Советы Регламенты нигезендә, муниципаль район башлыгы һәм аның урынбасарынан тыш, депутатлар арасынан булган мәсьәләләрне алдан карау һәм эзерләү өчен муниципаль район советы эшчәнлегенең төп юнәлешләре буенча даими

комиссиялар төзелә, шулай ук вакытлы комиссиялар төзелә һәм президиум сайланьрга мөмкин.

3. Муниципаль район Советы карарлары проектлары, муниципаль район Советы карамагындагы мөһим мәсьәләләр буенча фикер алышу өчен депутатлар, муниципаль район башкарма комитеты, ижтимагый берләшмәләр, оешма һәм предприятиеләр, белгечләр, белгечләр һәм муниципаль район халкы составында эшче, эксперт һәм башка кинәшмә төркемнәре төзелә ала.

4. Муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыру, хокукый, мәгълүмати, матди-техник һәм башка тәмин итүне муниципаль район Советы аппараты башкара.

31 статья. Муниципаль район Советының контроль функцияләр башкаруы

1. Муниципаль район Советы муниципаль район территориясендә кабул ителә торган әлеге Устав нигезләмәләренең муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителә торган норматив актларның, муниципаль район бюджеты үтәлеше, бюджеттан тыш фондларның, муниципаль районның үсеш программаларының үтәлеше, муниципаль районның Башкарма комитеты һәм аның житәкчесе эшчәнлегенә контроль ясый.

2. Муниципаль район жирле үзидарә органнары һәм аларның вазыйфаи затлары тарафыннан законнар, әлеге Устав һәм башка муниципаль норматив хокукый актлар бозу фактларын ачыклаган очракта муниципаль район Советы карары белән, муниципаль район башлыгы депутатлар арасынан әлеге фактларны тикшерү өчен вакытлы контроль комиссиялар төзәргә мөмкин.

3. Закон нигезендә муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы карары белән муниципаль район бюджеты акчаларын максатчан файдалану, муниципаль милекне куллану нәтижәләлеге, шулай ук муниципаль район башкарма комитетының финанс-хужалык эшчәнлегенә башка мәсьәләләре буенча тикшерүләр (ревизияләр) үткәрелергә мөмкин. Тикшерүләр (ревизияләр) үткәргүгә билгеләнгән тәртиптә бәйсез аудиторлар, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белгечләре жәлеп ителә ала.

4. Законда башкача билгеләнмәгән очракта, муниципаль район Советы, аның контроль комиссияләре, муниципаль район Советы депутаты мөрәжәгатә буенча, муниципаль район Советы карамагына караган мәсьәләләр буенча, э законнарны, муниципаль норматив хокукый актларны бозган очракта, хокук бозуларны бетерү һәм гаепле затларны жаваплылыкка тарту буенча кичекмәстән чаралар күрәргә тиеш.

5. Контроль функцияләр башкарганда муниципаль район Советы муниципаль район башкарма комитетының финанс-хужалык һәм башкарма-боеру эшчәнлегенә тыкшынырга хокуксыз.

32 статья Муниципаль район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда тукталуы.

1. Муниципаль район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылырга мөмкин:

1) үз-үзен таркату турында муниципаль район советы карар кабул итү;

- 2) муниципаль район Советы судын законнарда каралган тәртиптә һәм нигезләр буенча бастырып чыгару ;
  - 3) муниципаль район Советы депутатларының әлеге составының хокуксыз булмавы турында Татарстан Республикасы Югары суды карары үз көченә кергән очракта, депутатлар үз вәкаләтләреннән баш тарталар ;
  - 4) муниципаль районны үзгәртеп кору;
  - 5) муниципаль район чикләрен үзгәртү нәтижәсендә муниципаль районның сайлаучылары санын 25 проценттан артыгракка арттыру;
  - 6) муниципаль норматив хокукый актны чыгару вакыты бозылган очракта, гражданның турыдан-туры ихтыяр белдерүләре юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру таләп ителә .
2. Муниципаль район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылу аның депутатлары вәкаләтләрен туктатуга китерә.
  3. Муниципаль район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта муниципаль районның вәкилләккә органнары бер ай эчендә муниципаль район советы составына башка депутатлар сайларга тиеш.

33 статья . Муниципаль район Советының үз-үзен таркату турында Карар кабул итү тәртибе

1. Муниципаль район Советының үз-үзен таркату турындагы карар муниципаль район башлыгы яки депутатлар төркеме инициативасы буенча кабул ителергә мөмкин.
2. үз-үзен таркату турындагы карар карар кабул итү инициативасы булырга тиеш түгел :
  - 1) муниципаль район Советы сайланганнан соң беренче ел дәвамында;
  - 2) муниципаль район бюджетын кабул итү һәм аның үтәлеше турындагы хисапны раслау чорында;
  - 3) муниципаль район башлыгы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктаткан очракта, яңа муниципаль район башлыгы сайланганчы.
3. Муниципаль район Советының үз-үзен таркату турындагы язма тәкъдиме үз-үзен таркату мотивлары булырга тиеш, шулай ук аңа үз-үзен таркату сәбәпләрен нигезләүче башка материаллар да беркетелергә мөмкин.
4. үз-үзен таркату турындагы мәсьәләне алдан карау турында депутатлар арасынан муниципаль район Советы карары нигезендә комиссия төзелә. Муниципаль район советы яки муниципаль район башлыгы карары буенча муниципаль район Советы үз-үзен таркату турындагы мәсьәлә гавами тыңлауларга чыгарылырга мөмкин.
5. Муниципаль район Советының үз-үзен таркату турындагы мәсьәләне карау дөвәмлылыгы муниципаль район Советы депутатлары һәм муниципаль район халкы тарафыннан үз-үзен таркату инициативасының барлык шартларын һәм нигезлүүләрен төрле һәм объектив тикшерү мөмкинлеген гарантияләргә тиеш. Үз-үзен таркату турында

карар үз-үзен таркату турында инициативаны тәкъдим иткән көннән ике ай үткәннән соң кабул ителергә мөмкин.

6. Муниципаль район Советының үз-үзен таркату турындагы карар муниципаль район Советы депутатлары санынан яшерен тавыш бирү юлы белән билгеләнгән өчтән ике тавыш белән кабул ителә.

7. Әгәр муниципаль район Советы тарафыннан үз-үзен таркату турындагы тәкъдимнәр кабул ителмәсә, кабат инициатива үз-үзен таркату турында мәсьәлә буенча тавыш биргән көннән бер елдан соң гына күрсәтелергә мөмкин.

34 статья . Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1. Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләре вакытыннан алда туктатыла:

- 1) үлем;
- 2) үз теләге белән отставкага җибәрү;
- 3) суд тарафыннан эшкә сәләтсез яки чикләнгән дип тану;
- 4) Суд тарафыннан билгесезюгалган яки үлгән дип тану;
- 5) судның гаепләү карары үз көченә керү;
- 6) даими яшәү урынына Россия Федерациясе чикләреннән чыгу;
- 7) Россия Федерациясе гражданлыгы туктатылу, чит ил гражданлыгы туктатылу - аның нигезендә чит ил гражданы җирле үзидарә органына сайланган булырга, чит ил гражданлыгы алырга яки Россия Федерациясе гражданының Россия Федерациясе халыкара килешүе катнашучысы булмаган чит ил территориясендә даими яшәү хокукын раслаучы бүтән документ алырга хокукы, җирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокукы;
- 8) муниципаль район составына керүче муниципаль берәмлекнең тиешле вәкилләккә органы депутаты буларак сайлаучыларны чакыртып алу;
- 9) муниципаль район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату йә муниципаль район башлыгы яисә муниципаль районның тиешле вәкилләккә органы депутаты буларак аның вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату;
- 10) хәрби хезмәткә чакыру яисә аны альтернатив граждан хезмәтен алмаштыра торган юнәлешкә чакыру;
- 11) «коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрдәге 273-ФЗ номерлы Федераль законда, «дәүләт Вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнарының аларның керемнәренә туры килүен тикшереп торы турында» 2012 елның 3 декабрдәге 230-ФЗ номерлы Федераль законда, «аерым категорияләрдәге затларның аерым категорияләренә счетлар (кертмәләр) ачуны һәм аларны саклауны тыю турында " 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән чикләүләренә, тыюларны үтәмәгән очракта, чит ил банкларында, Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан, чит ил финанс инструментларын белү һәм (яки) куллану»;

- 12) федераль законнар белән билгеләнгән башка очрақларда.
2. Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләре, муниципаль районның муниципаль берәмлеге башлыгы, муниципаль берәмлекнең вәкиллеке органы депутаты буларак аның вәкаләтләре вакытыннан алда туктатыла.
3. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 1 - 7, 10 - 12 пунктларында күрсәтелгән очрақларда муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен туктату турында карар муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителә, анда муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен туктату көне билгеләнә.
4. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 8 пунктында каралган очрақта муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләре муниципаль районның тиешле вәкиллеке органы депутатын чакыртып алу буенча тавыш бирү нәтижәләрен рәсми бастырып чыгарылган көннән туктатыла.
5. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 9 пунктында каралган очрақта муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган яки муниципаль район башлыгы яисә муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктаткан көннән туктатыла.
6. Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктаткан очрақта, күрсәтелгән орган ай дәвамында муниципаль район советы составына башка депутатны сайларга тиеш.
7. Муниципаль район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату турында муниципаль район Советы карары үз вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату өчен нигез барлыкка килгәннән соң 30 көннән дә соңга калмыйча кабул ителә, әгәр бу нигез барлыкка килгән чорда муниципаль район Советы утырышлары арасында булса өч айдан да соңга калмыйча муниципаль район Советы депутатлары вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату өчен нигез барлыкка килә.

IV бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН БАШЛЫГЫ

35 статья. Муниципаль район башлыгы-муниципаль районның иң югары вазыйфай заты

1. Муниципаль район башлыгы муниципаль районның иң югары вазифай заты булып тора.
2. Муниципаль район башлыгы муниципаль район Советы тарафыннан сайлана һәм аның рәисе вәкаләтләрен башкара.
3. Муниципаль район башлыгының рәсми исеме - Татарстан Республикасының «Сарман муниципаль районы» муниципаль берәмлеге башлыгы, кыскартылган исеме – Сарман муниципаль районы башлыгы.

36 статья. Муниципаль район башлыгын сайлау тәртибе

1. Муниципаль район башлыгы яңа сайланган муниципаль район Советының беренче утырышында муниципаль район Советы депутатлары арасынан ачык тавыш бирү юлы белән сайлана, муниципаль район Советы вәкаләтләре срогына сайлана.

Муниципаль район башлыгын сайлау муниципаль район Советы депутатлары тарафыннан тәкъдим ителә торган кандидатлар арасыннан, шул исәптән муниципаль район халкының, жәмәгать берләшмәләренең, Татарстан Республикасы Президентының тәкъдимнәре нигезендә дә башкарыла.

2. Әгәр аны сайлау өчен муниципаль район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан яртысыннан артыграгы тавыш бирсә, муниципаль район Советы депутаты сайланган муниципаль район башлыгы дип санала.

3. Сайланганнан соң муниципаль район башлыгы чираттагы ант бирә:

"Муниципаль район башлыгы вазыйфасына керешкәндә – муниципаль район Уставы белән миңа бирелгән вәкаләтләргә тормышка ашырганда, хәзергә һәм киләчәк буыннар алдында безнең муниципаль берәмлек өчен җаваплылык тоеп, Россия Федерациясе Конституциясен, федераль законнарны, Татарстан Республикасы Конституциясен һәм Татарстан Республикасы законнарын, муниципаль район Уставын катгый үтәргә, муниципаль район халкының хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен хөрмәт итәргә, сакларга һәм якларга, тарихи традицияләргә гражданлык татулыгына һәм икътисадый потенциалына омтылырга, муниципаль районның чәчәк атуы һәм анда яшәүчеләрнең бәхетле яшәве өчен намус белән үз бурычымны үтәргә ант итәм".

37статья . Муниципаль район башлыгы статусы

1. Муниципаль район башлыгы даими нигездә эшли.

2. Муниципаль район башлыгы үз эшчәнлегендә муниципаль район халкына һәм муниципаль район советына федераль закон һәм әлеге Устав нигезендә контрольгә алынды һәм хисапланды.

3. Муниципаль район башлыгы елга бер тапкырдан да ким түгел муниципаль район Советы алдында үз эшчәнлекләре турында хисап тотта.

4. Муниципаль район башлыгы хокуклы түгел:

1) Шәхси яисә ышанычлы затлар аша эшмәкәрлек эшчәнлегә белән шөгыйльләнергә, шулай ук хужалык итүче субъект (торак, торак-төзелеш, гараж кооперативлары, бакчачылык, яшелчәчелек, дача кулланучылар кооперативларыннан, күчәмсез милек хужалары һәм профсоюзның билгеләнгән тәртиптә теркәлгән иптәшлекләреннән, Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләре Советы, муниципаль берәмлекләргә башка берләшмәләреннән тыш) белән идарә итүдә катнашырга, әгәр федераль законнарда башкача каралмаган булса, федераль законнар һәм Россия Федерациясе субъекты законнары нигезендә билгеләнгән муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән, аңа әлеге оешма белән идарә итүдә катнашырга кушылмаган;

2) башка түләүле эшчәнлек белән шөгыйльләнергә, моннан тыш, укытучылар, фәнни һәм башка иҗади эшчәнлек. Шулай ук вакытта мөгаллимлек, фәнни һәм башка иҗади эшчәнлек, әгәр Россия Федерациясенә халыкара килешүе яки Россия Федерациясе законнары белән башкасы каралмаган булса, фәкать чит дәүләтләр, халыкара һәм чит ил оешмалары, чит ил гражданны һәм гражданлыгы булмаган затлар акчалары хисабына гына финанслана алмый;

3) Россия Федерациясенең халыкара килешүендә яисә Россия Федерациясе законнарында башкасы каралмаган булса, идарә итү органнары, Попечительлар яки күзәтү советлары, чит илләрнең коммерцияле булмаган оешмалары һәм Россия Федерациясе территориясендә гамәлдә булган структур бүлекчәләре составына керергә.

Муниципаль район башлыгы гражданныр яисә жинаять эше буенча яклаучы яки вәкил (законлы вәкилдән тыш) сыйфатында яисә административ хокук бозу турындагы эш буенча катнаша алмый.

Муниципаль район башлыгы вәкаләтләрен гамәлгә ашыру гарантияләре федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә әлегә Устав белән билгеләнә..

5. Муниципаль район башлыгы «коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрәндәге 273-ФЗ номерлы федераль закон һәм башка федераль законнар белән билгеләнгән чикләүләр һәм тыюлар үтәргә тиеш.

38 статья. Муниципаль район башлыгы вәкаләтләре

Муниципаль район башлыгы:

- 1) башка муниципаль берәмлекләренң жирле үзидарә органнары, дәүләт хакимияте органнары, гражданныр һәм оешмалар белән мөнәсәбәтләрдә муниципаль район исеменнән ышаныч язуйннан башка эш итә;
- 2) муниципаль район Советы эшен оештыра, муниципаль район советы утырышын чакыра һәм аларга рәислек итә;
- 3) әлегә Уставта билгеләнгән тәртиптә муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителгән норматив хокукый актларга имза сала һәм халыкка хәбәр итә;
- 4) муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча үз вәкаләтләре чикләрендә хокукый актлар чыгара;
- 5) муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе белән контракт төзи;
- 6) муниципаль район Советы эшендә жәмәгәтьчелек фикерен хәбәрдарлыкны һәм исәпкә алуны тәмин итү буенча чаралар күрә;
- 7) гражданнырны шәхси кабул итүне гамәлгә ашыра һәм гражданнырдан кергән мөрәжәгәтләрне карый;
- 8) муниципаль район советы утырышы протоколларын имзалый;
- 9) муниципаль район Советы аппараты эшчәнлегә белән житәкчелек итүне гамәлгә ашыра;
- 10) муниципаль район Советының контроль вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны координацияли;
- 11) муниципаль район Советы эшчәнлеген тәмин итү һәм карап тоту өчен муниципаль район бюджетында каралган чыгымнар буенча акча бүлүче булып тора;
- 12) Закон һәм әлегә Устав нигезендә гражданнырның турыдан-туры ихтыяр белдерүләре юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру буенча муниципаль район Советының хокукый актын кабул итүне оештыра;

13) муниципаль район территориясендә гамәлдә булган федераль башкарма хакимият органнарының территориаль органнары, башка федераль органнар, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белән муниципаль район жирле үзидарә органнарының үзара хезмәттәшлеген тәэмин итә;

14) муниципаль район исеменнән икътисадый һәм социаль-мәдәни өлкәләрдә хезмәттәшлек турында дәүләт хакимияте органнары, башка муниципаль берәмлекләренә жирле үзидарә органнары белән шартнамәләр һәм килешүләр, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белән үзара эшчәнлек турында шартнамәләр һәм килешүләр төзи ;

15) муниципаль хезмәткәрләренә һәм жирле үзидарә органнары хезмәткәрләренә хезмәт өчен түләү күләмен һәм шартларын билгели;

16) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән муниципаль районның жирле үзидарә органнарына тапшырылган жирле эһәмияттәге мәсьәләләренә һәм аерым дәүләт вәкаләтләренә гамәлгә ашыруны тәэмин итә.;

17) федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары белән муниципаль район башлыклары карамагына кертелгән башка вәкаләтләренә, шулай ук әлегә Устав, муниципаль район Советы карарлары белән муниципаль район башлыгы вәкаләтләренә кертә.

39статья. Муниципаль район башлыгы вәкаләтләренә вакытыннан алда туктату

1. Муниципаль район башлыгы вәкаләтләренә вакытыннан алда туктатыла:

1) үлем;

2) үз теләгә белән отставкага китү;

3) «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында " 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74.1 статьясы нигезендә отставкага китү.»;

4) «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында " 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74 статьясы нигезендә вазыйфасыннан читләштерү»;

5) суд тарафыннан эшкә сәләтсез яки чикләнгән дип тану;

6) суд карары нигезендә билгесез югалган яки үлгән дип игълан тиелү;

7) судның гаепләү карары үз көченә керү;

8) даими яшәү урынына Россия Федерациясә чикләреннән чыгу;

9) Россия Федерациясә гражданлыгы туктатылу, чит ил гражданлыгы туктатылу - аның нигезендә чит ил гражданы жирле үзидарә органнарына сайланган булырга, чит ил гражданлыгы алырга яисә аларга Россия Федерациясә гражданинының Россия Федерациясә халыкара шартнамәсендә катнашмаган чит ил территориясендә даими яшәү хокукын раслаучы бүтән документ алырга хокуклы, жирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокуклы;

10) муниципаль район составына керүче муниципаль берәмлекнең тиешле вәкиллекле органы депутаты буларак сайлаучыларны чакыртып алу;

11) суд тәртибендә урнаштырылган сәламәтлек торышы буенча муниципаль берәмлек башлыгы вәкаләтләрен гамәлгә ашырырга сәләтсезлек;

12) Россия Федерациясенең халыкара килешүендә, идарә органнары, Попечительләр яки күзәтү советлары, чит илләрнең коммерцияле булмаган оешмалары һәм Россия Федерациясе территориясендә гамәлдә булган структур бүлекчәләре составына керергә.

13) " коррупциягә каршы көрәш турында «2008 елның 25 декабрәндәге 273-ФЗ номерлы федераль закон,» дәүләт Вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнарының аларның керемнәренә туры килүен тикшереп торышында «2012 елның 3 декабрәндәге 230-ФЗ номерлы федераль закон,» аерым категорияләрдәге затларның аерым категорияләренә счет (в) ачуны һәм аларны саклауны тыю турында «2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы федераль закон нигезендә Россия Федерациясе территориясендә урнашкан чит ил банкларында урнашкан акчалар һәм кыйммәтләрне саклап калу һәм чит ил финанс инструментларын белү һәм (яки) куллану» ;

2. Муниципаль район башлыгының әлеге статьяның 1 өлешендәге 1-10 пунктларында күрсәтелгән нигезләр буенча вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта, муниципаль районның яңа башлыгын сайлау муниципаль район Советының яқындагы утырышында гамәлгә ашырыла.

3. Әгәр муниципаль район башлыгы вәкаләтләре вакыты тәмамланырга алты айдан да кимрәк вакыт калса, муниципаль район Советы карары буенча яңа муниципаль район башлыгын сайлау муниципаль район Советы карары белән үткәрелергә мөмкин.

40 статья. Муниципаль район башлыгы урынбасары

1. Муниципаль район башлыгы тәкъдиме буенча муниципаль район Советы депутатлар арасынан муниципаль район башлыгы урынбасары сайлана.

Ачык тавыш бирү юлы белән муниципаль район башлыгы урынбасары сайлана.

2. Муниципаль район Советы депутаты сайлау өчен муниципаль район Советы депутатларының билгеләнгән санынан яртысынан артыграгы тавыш бирсә, муниципаль район башлыгының сайланган урынбасары булып санала.

3. Муниципаль район Башлыгы йөкләмәләрен үти, ә вакытлыча булган (авыру яки отпуск аркасында) яки үз бурычларын үти алмаган яисә муниципаль район башлыгы вазыйфаларын вакытыннан алда туктату яисә вакытлыча туктаткан очракта, муниципаль район башлыгы урынбасары функцияләрен муниципаль район Советы Регламентында билгеләнгән бурычларны бүлү нигезендә башкара,

4. Муниципаль район башлыгы урынбасары вәкаләтләре вакытыннан алда туктатыла:

1) үлем;

2) үз теләге белән отставкага жиберү;

3) суд тарафыннан эшкә сәләтсез яки чикләнгән дип тану;

- 4) Суд кары нигезендә билгесез югалган яки үлгән дип тану;
  - 5) судның гаепләү карары үз көченә керү;
  - 6) даими яшәү урынына Россия Федерациясе чикләреннән чыгу;
  - 7) Россия Федерациясе гражданлыгы туктатылу, чит ил гражданлыгы туктатылу - аның нигезендә чит ил гражданы жирле үзидарә органнарына сайланган булырга, чит ил гражданлыгы алырга яисә аларга Россия Федерациясе гражданының Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә катнашмаган чит ил территориясендә даими яшәү хокукын раслаучы бүтән документ алырга хокукы., жирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокукы;
  - 8) муниципаль район составына керүче муниципаль берәмлекнең тиешле вәкилләк органнары депутаты буларак сайлаучыларны чакыртып алу;
  - 9) муниципаль район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату;
  - 10) хәрби хезмәткә чакыру яисә аның альтернатив граждан хезмәтен алмаштыра торган юнәлешләргә чакыру;
  - 11) «коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрдәге 273-ФЗ номерлы Федераль законда, «дәүләт Вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнарының аларның керемнәренә туры килүен тикшереп торы турында» 2012 елның 3 декабрдәге 230-ФЗ номерлы Федераль законда, «аерым категорияләрдәге затларның аерым категорияләренә счетлар (керемнәр) ачуны һәм аларны саклауны тыю турында " 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән чикләүләренә, тыюларны үтәмәгән очракта, чит ил банкларында, Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан, чит ил финанс инструментларын белү һәм (яки) куллану»;
  - 12) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән башка очракларда.
5. Муниципаль район башлыгы урынбасары теләсә кайсы вакытта муниципаль район башлыгы инициативасы буенча кабул ителә торган район Советы карары яки муниципаль район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан кимендә өчтән бер өлеше таләбе буенча вазифадан алынырга мөмкин. Муниципаль район Советы депутатларының күпчелек тавышы белән муниципаль район башлыгы урынбасары вазифадан алынырга мөмкин.
6. Даими нигездә эшләүче муниципаль район башлыгы урынбасары хокуксыз:
- 1) Шәхси яисә ышанычлы затлар аша эшмәкәрлек эшчәнлегә белән шөгылләнәргә, шулай ук хужалык итүче субъект (торак, торак-төзелеш, гараж кооперативлары, бакчачылык, яшелчәчелек, дача кулланучылар кооперативларыннан, күчмәсез милек хужалары һәм профсоюзның билгеләнгән тәртиптә теркәлгән иптәшлекләреннән, Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләре Советы, муниципаль берәмлекләренң башка берләшмәләреннән тыш) белән идарә итүдә катнашырга; әгәр федераль законнарда башкасы каралмаган булса яисә федераль законнарда, федераль законнар һәм Россия Федерациясе субъекты законнары нигезендә билгеләнгән муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән, аңа әлегә оешма белән идарә итүдә катнашырга кушылмаган;

2) башка түлөүлө эшчәнлек белән шөгылләнәргә, моннан тыш, укытучылар, фәнни һәм башка ижади эшчәнлек. Шул ук вакытта мөгаллимлек, фәнни һәм башка ижади эшчәнлек, эгәр Россия Федерациясенәң халыкара килешүе яки Россия Федерациясе законнары белән башкасы каралмаган булса, фәкать чит дәүләтләр, халыкара һәм чит ил оешмалары, чит ил гражданны һәм гражданлыгы булмаган затлар акчалары хисабына гына финанслана алмый;

3) Россия Федерациясенәң халыкара килешүендә идарә итү органнары, Попечительләр яки күзәтү советлары, чит илләрнең коммерцияле булмаган оешмалары һәм Россия Федерациясе территориясендә гамәлдә булган структур бүлекчәләре составына керергә.

Муниципаль район башлыгы урынбасары вәкаләтләрен гамәлгә ашыру гарантияләре федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә әлеге устав белән билгеләнә.

8. Муниципаль район башлыгы урынбасары «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы федераль закон һәм башка федераль законнар белән билгеләнгән чикләүләр һәм тыюлар үтәргә тиеш.

V бүлек. Муниципаль район Башкарма комитеты

41 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты-муниципаль район жирле үзидарә органнарының башкарма-боеру органы

1. Муниципаль район Башкарма комитеты муниципаль район жирле үзидарәсенәң башкарма-боеру органы булып тора.
2. Муниципаль район Башкарма комитетының рәсми исеме – «Татарстан Республикасы Сарман муниципаль районы Башкарма комитеты», кыскартылган исеме - Сарман муниципаль районы Башкарма комитеты.
3. Муниципаль район Башкарма комитеты муниципаль район Советына, Муниципаль район башлыгына һәм муниципаль район халкына хисап тота.
4. Муниципаль район Башкарма комитеты муниципаль район гербы сурәтләнәң бланкларга, шулай ук муниципаль район Башкарма комитетына Граждан хәле актларын дәүләт теркәвенә алу вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен Россия Федерациясе гербы төшерелгән түгәрәк печатькә ия.
5. Муниципаль район Башкарма комитеты эшчәнлеген тәэмин итү чыгымнары муниципаль район бюджетында Россия Федерациясе бюджеты чыгымнарын классификацияләү нигезендә аерым юллар белән карала.

Статья 42. Муниципаль район Башкарма комитеты структурасы

1. Муниципаль район Башкарма комитетының структурасы муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе тәкъдиме буенча муниципаль район Советы тарафыннан раслана.

2. Муниципаль район Башкарма комитеты структурасына Башкарма комитет житәкчесе, аның урынбасарлары, тармак (функциональ) һәм (яки) муниципаль район башкарма комитетының территориаль органнары керә.

43 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты вәкаләтләре

1. Муниципаль район Башкарма комитеты:

1) планлаштыру, бюджет, финанслар һәм исәп алу өлкәсендә:

- муниципаль район бюджеты проектын (бюджет проектын һәм уртача срокта финанс планы проектын) төзүне тәмин итә;

- кирәкле документлар һәм материаллар булган муниципаль район бюджеты проектын (бюджет проектын һәм уртача вакытка финанс планын) муниципаль район Советы раславына кертә;

- Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә бюджетара трансфертлар бирү тәртипләрен эшләп чыгара һәм раслый;

- муниципаль район бюджеты үтәлешен һәм бюджет хисабын төзүне тәмин итә, муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы хисапны муниципаль район Советы раславына тапшыра;

- муниципаль бурыч белән идарә итә;

- муниципаль районның комплекслы социаль-икътисади үсеше планнары һәм программалары проектларын эшләүне тәмин итә;

- муниципаль район бюджетының үтәлешен, муниципаль районның комплекслы социаль-икътисадый үсеше программаларының һәм планнарының үтәлешен оештыра;

- муниципаль районның комплекслы социаль-икътисадый үсеше программаларының һәм планнарының үтәлеше турында хисапларны әзерләүне тәмин итә;

- муниципаль районның икътисад һәм социаль өлкә торышын характерлаучы статистик күрсәткечләр жыюны оештыра һәм күрсәтелгән мәгълүматларны дәүләт хакимияте органнарына законнар белән билгеләнгән тәртиптә житкерүне оештыра;

- муниципаль район бюджеты акчалары хисабына муниципаль берәмлекләрнең бюджетын тәмин итә;

- муниципаль район Советы карары нигезендә муниципаль кыйммәтле кәгазьләр чыгару, кредитлар алу, муниципаль гарантияләр бирү юлы белән муниципаль бурыч алуларны гамәлгә ашыра һәм муниципаль милек сала;

2) муниципаль милек белән идарә итү, муниципаль район территориясендә предприятие, учреждение һәм оешмалар белән үзара мөнәсәбәтләр өлкәсендә:

- муниципаль районның муниципаль милкендә булган мөлкәт белән идарә итә, муниципаль милек объектларын булдыру, сатып алу, файдалану, идарә итү һәм арендау мәсьәләләрен хәл итә;

- муниципаль район Советы карары белән билгеләнгән очрақларда муниципаль район Советы килешүенә (раславына) муниципаль милекне тартып алу, шул исәптән аны хосусыйлаштыру турында тәкъдимнәр әзерли һәм кертә;

- муниципаль район башлығы белән килешеп йә муниципаль район Советы карары буенча муниципаль предприятие һәм учреждениеләрне булдыра, аларның эшчәнлегенә максатларын, шартларын һәм тәртибен билгели, аларның Уставларын раслый, муниципаль учреждениеләрне финанслауны тәмин итә, муниципаль учреждениеләрне һәм предприятиеләрне үзгәртеп кору һәм бетерү мәсьәләләрен хәл итә, контракт нигезендә билгели һәм аларның житәкчеләрен биләп торган вазыйфасыннан азат итә;

- муниципаль милектә булмаган предприятиеләр, оешмалар белән тәзи, муниципаль районның икътисадый һәм социаль үсешендә хезмәттәшлек турында килешүләр тәзи; муниципаль район территориясендә халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсендә төрле милек рәвешләрендәге предприятиеләр булдыруга ярдәм итә;

- муниципаль ихтыяжларны тәмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәт күрсәтүләрне сатып алуны гамәлгә ашыра, муниципаль район ихтыяжлары өчен, моның өчен каралган үз матди һәм финанс чараларын кулланып, заказчы булып тора;

- муниципаль предприятие һәм учреждение хезмәткәрләренә хезмәт өчен түләү күләмен һәм шартларын билгели;

- жирлекләренә архив фондларын саклауны да кертәп, муниципаль архив формалаштыра һәм үз эченә ала;

- Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы законнары нигезендә муниципаль учреждениеләр һәм предприятиеләр тарафыннан муниципаль район Советы билгеләнгән тәртиптә күрсәтелә торган хезмәтләргә тарифларны жайга салуны һәм гамәлгә ашыруны билгеләү һәм гамәлгә ашыру;

3) территориаль планлаштыру, жирне һәм башка табигый ресурсларны файдалану, әйләнә-тирәлекне саклау өлкәсендә:

- муниципаль районның территориаль планлаштыру документлары проектларын, муниципаль районның башка шәһәр төзелеш документларын тәзи һәм муниципаль район Советы раславына кертә һәм аларның тормышка ашырылуын тәмин итә;

- шәһәр төзелеш эшчәнлеген тәмин итүнең муниципаль район территориясендә гамәлгә ашырыла торган мәгълүмат системаларын алып баруны гамәлгә ашыра;

- муниципаль район милкендә булган жирләрдән рациональ файдалану һәм саклауны планлаштыруны һәм оештыруны гамәлгә ашыра;

- муниципаль район башлығы белән килешеп йә муниципаль район Советы карары буенча муниципаль район территориясендә закон белән билгеләнгән тәртиптә жир участкаларын тәкъдим итә һәм ала.;

- халыкка экологик хәл турында хәбәр итә, тиешле органнарға предприятие, учреждение, оешмаларның әйләнә-тирә мохиткә куркыныч тудыручы гамәлләре турында калдыклар белән эш итү турындагы законнарны бозучы гамәлләр турында хәбәр итә;

- жирлекара әйләнә-тирә мохитне саклау чараларын оештыра;

- муниципаль район территориясендә каты коммуналь калдыкларны жыю (шул исәптән чишенү жыелуы), ташу, эшкәртү, утильләштерү, зарарсызландыру, күмү эшчәнлеген оештыруда катнаша;

- муниципаль район территориясендә жирле әһәмияттәге дөвалау-сәламәтләндрү урыннарын һәм курортларны булдыра, саклауны тәмин итә ;

4) Төзелеш, транспорт һәм элементә өлкәсендә:

- муниципаль район территориясендә торак төзелеше өчен шартлар тудыруны тәмин итә;

- муниципаль район чикләрендә торак пунктлардан читтә жирле әһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл эшчәнлеген гамәлгә ашыруны, шулай ук Россия Федерациясе законнары нигезендә автомобиль юлларын файдалану һәм юл эшчәнлеген гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыруны тәмин итә;

- халыкка транспорт хезмәте күрсәтү өчен шартлар тудыра һәм муниципаль транспорт оешмаларын булдыру яисә шәхси транспорт предприятиеләре һәм оешмаларының халыкка транспорт хезмәте күрсәтүгә килешү башлангычларында аларны жәлеп итү юлы белән муниципаль район чикләрендә халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыруны тәмин итә;

- муниципаль район чикләрендә торак пунктлар арасында халыкка хезмәт күрсәтүче маршрутларны, хәрәкәт графикларын, жәмәгать транспортының тукталыш урыннарын раслый яки килештерә;

- муниципаль район чикләрендә торак пунктлардан читтә жәмәгать транспорты тукталышлары өчен билгеләнгән урыннарны төзекләндерүне тәмин итә;

- жирлекләрне элементә хезмәтләре белән тәмин итү өчен шартлар тудыра;

- адресация объектларының адресларын үзләштерә, адресларны үзгәртә, юкка чыгара, урам-юл челтәре элементларына (федераль әһәмияттәге автомобиль юлларыннан, региональ яки муниципальара әһәмияттәге автомобиль юллардан тыш), муниципаль районның авылара территориясе чикләрендә планлаштыру структурасы элементларына исем бирү, үзгәртә, юкка чыгара, мәгълүматларны дәүләт адрес реестрында урнаштыра,

5) торак-коммуналь, көнкүреш, сәүдә һәм башка хезмәт күрсәтү, шулай ук төзекләндерү һәм авыл хужалыгы өлкәсендә:

- энергияне сак тоту һәм энергетика нәтижәлелеген арттыру өлкәсендәге муниципаль программаларны тормышка ашыра;

- муниципаль берәмлек чикләрендә муниципаль торак фонд төзегән биналарда энергетик тикшерүләр үткәрүне оештыра; энергияне саклау һәм энергетик нәтижәлелекне күтәрү турындагы законнарда каралган башка чаралар оештыра һәм үткәрә;

- Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә муниципаль район чикләрендә жирлекләрнең электр һәм газ белән тәмин итүне оештыра;

- су белән тәмин итү һәм ташландык суларны агызу өлкәсендә вәкаләтләрне тормышка ашыра;

- жылылык белән тээмин итү турында «Федераль законда каралган жылылык белән тээмин итүне оештыру вәкаләтләрэн гамәлгә ашыра»;
- муниципаль район составына керүче авылларны жәмәгать туклануы, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте белән тээмин итү өчен шартлар тудыра;
- жирлекара китапханәләр тарафыннан халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне, аларның китапханә фондларын туплауны һәм сакланышын тээмин итүне оештыра;
- ритуаль хезмәтләр күрсәтүне оештыра һәм жирлекара жирләү урыннарын карауны тээмин итә;
- муниципаль район составына керүче жирлекләрдә жирле традицион халык сәнгать ижатын үстерү өчен шартлар тудыра;
- муниципаль район милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклауны, куллануны һәм популярлаштыруны, муниципаль район территориясендә урнашкан жирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклауны тээмин итә;
- муниципаль район составына керүче авылларны ял һәм мәдәният оешмалары хезмәтләре белән тээмин итү өчен шартлар тудыруны тээмин итә;
- жирлекләрдә авыл хужалыгы житештерүен үстерү, авыл хужалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарын киңәйтү өчен шартлар тудыра, Кече һәм урта эшмәкәрлек үсешенә ярдәм итә, социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга, хәйрия эшчәнлегенә һәм иреклек буенча социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга ярдәм күрсәтә;
- муниципаль район территориясендә физик культура, мәктәп спорты һәм массакүләм спорт үсешен тээмин итә, муниципаль районның рәсми физкультура-сәламәтләндрү һәм спорт чараларын үткәрүне оештыра;
- реклама конструкцияләрен урнаштыру схемасын раслый, муниципаль район территориясендә реклама конструкцияләрен урнаштыруга һәм эксплуатацияләүгә рөхсәт бирә яки юкка чыгара, муниципаль район территориясендә үз белдәге белән урнаштырылган реклама конструкцияләрен демонтажлау турында күрсәтмәләр бирә;

б) Мәгариф һәм сәламәтлек саклау өлкәсендә:

- муниципаль мәгариф оешмаларында һәркем өчен мөмкин булган һәм түләүсез мәктәпкәчә, башлангыч гомуми, төп гомуми, урта гомуми белем бирүне оештыра (Федераль дәүләт белем бирү стандартлары нигезендә төп гомуми белем бирү программаларын гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тээмин итү вәкаләтләрәннән тыш);
- муниципаль мәгариф оешмаларында балаларга өстәмә белем бирүне оештыра (финанс белән тээмин итү Россия Федерациясе субъекты дәүләт хакимияте органнары тарафыннан гамәлгә ашырыла торган балаларга өстәмә белем бирүдән тыш);
- муниципаль район территориясендә халыкка медицина ярдәме күрсәтү өчен шартлар тудыра (Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан расланган, аерым территорияләр халкын медик-санитар тээмин итү функциясен гамәлгә ашыручы федераль башкарма

хакимиятнең башкарма органы карамагындагы медицина оешмаларында медицина ярдәме белән тээмин ителә торган территорияләрдән тыш);

- балалар һәм яшьләр белән эшләү буенча жирлекара характердагы чараларны оештыра һәм гамәлгә ашыра;

- «Россия Федерациясендә мәгариф турында » Федераль законда билгеләнгән башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;

7) гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен саклау, законлылыкны тээмин итү, халыкны һәм территорияне гадәттән тыш хәлләрдән яклау һәм мобилизация эзәрлек өлкәсендә:

- муниципаль район территориясендә законнарның, дәүләт хакимияте һәм жирле үзидарә органнары актларының үтәләшен, гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен саклауны тээмин итә;

- билгеләнгән тәртиптә, шул исәптән судта яки арбитраж судында, жирле үзидарә хокукларын боза торган дәүләт хакимияте органнары һәм дәүләт вазыйфай затлары, предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар актларына шикаять бирә;

- федераль закон нигезендә муниципаль милиция тарафыннан жәмәгать тәртибен саклауны оештыруны тээмин итә;

- муниципаль район чикләрендә гадәттән тыш хәлләр нәтижәләрен кисәтүдә һәм бетерүдә катнаша;

- халыкны һәм муниципаль район территориясен табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән саклау буенча чараларны оештыра һәм тормышка ашыруны тээмин итә; гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен жирле финанс һәм матди ресурслар резервларын булдыра һәм тээмин итә;

- муниципаль район территориясендә муниципаль предприятие һәм учреждениеләрне мобилизация эзәрләү буенча чараларны оештыра һәм тормышка ашыра;

- үз вәкаләтләре чикләрендә һәм билгеләнгән тәртиптә халыкка гадәттән тыш хәлләр барлыкка килү куркынычы яки барлыкка килү турында хәбәр итүне тээмин итә;

- кешеләрнең су объектларында иминлеген тээмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау буенча чараларны тормышка ашыруны тээмин итә;

- жирле референдум эзәрләү һәм үткәрү, муниципаль район чикләрен үзгәртү, муниципаль районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирүне оештыру ягыннан һәм матди-техник яктан тээмин итүне гамәлгә ашыра;

- үз вәкаләтләре чикләрендә терроризмны һәм экстремизмны профилактикалау, шулай ук муниципаль район территориясендә терроризм һәм экстремизм күренешләрен минимальләштерү һәм (яки) юкка чыгару буенча чаралар кабул итүне тээмин итә;

- муниципаль район территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының телләренә һәм мәданиятенә ярдәм итүгә, милли азчылыкларның хокукларын тормышка ашыруга, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясен тээмин итүгә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлтелгән чаралар эшли һәм гамәлгә ашыра.

- муниципаль районның административ участогында хезмэт күрсәтелә торган участок полиция хезмәткәре өчен бина бирүне тәмин итә;

- 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок уполномоченные вазыйфасын биләп торучы хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына әлегә вазыйфа буенча вазыйфаларны үтәү чорында торак урыны бирү тәмин итә;

8) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен үтәү өлкәсендә:

- федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә муниципаль районның жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

- дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен бирелгән матди һәм финанс чараларының исәбен алып бара һәм аларны тиешенчә файдалануны тәмин итә;

- федераль законнарда һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән тәртиптә бирелгән дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру турында хисап бирә;

- муниципаль район Советы карарлары нигезендә аларга бирелгән аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен муниципаль районның жирле үзидарә органнары карамагында булган матди ресурслар һәм финанс чараларын өстәмә куллануны тәмин итә;

- Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән чикләрдә, муниципаль район чикләрендә урнашкан су объектлары милекчесе вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

9) оборона, мобилизация эзерлек һәм мобилизацияләү өлкәсендә:

- хәрби идарә органнары белән үзара хезмәттәшлектә муниципаль район территориясендә оборона өлкәсендәге законнарның үтәлешен тәмин итә;

- эшчәнлегә күрсәтелгән органнар эшчәнлегә белән бәйлә яки алар карамагында булган муниципаль район жирле үзидарә органнарын һәм оешмаларны оештыру, эзерләү һәм мобилизацияләү белән житәкчелек итүне гамәлгә ашыра;

10) муниципаль район составына керүче авыл жирлекләре территорияләрендә муниципаль район хәл итә торган жирле эһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү :

- авыл жирлекләре чикләрендә, халыкны электр, жылылык, газ һәм су белән тәмин итү, су бүлү, халыкны Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә ягулык белән тәмин итүне оештыра;

- авыл жирлекләре чикләрендә жирле эһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл эшчәнлеген гамәлгә ашыра һәм аларга, парковкалар (парковка урыннары) эшчәнлеген тәмин итүне дә кертеп, юл хәрәкәте иминлеген тәмин итә, авыл жирлекләре торак пунктлары чикләрендә жирле эһәмияттәге автомобиль юлларын саклауны муниципаль контрольдә тотуны гамәлгә ашыра, шулай ук автомобиль юлларын файдалану һәм юл эшчәнлеген гамәлгә ашыру өлкәсендә Россия Федерациясе законнары нигезендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;

- авыл жирлекләрендә яшәүче һәм торак урыннарына мохтаж гражданны торак урыннары белән тәмин итә, муниципаль торак фондын төзүне һәм карап тотуны

оештыра, торак төзелеше өчен шартлар тудыра, муниципаль торак контролен, шулай ук торак законнары нигезендә жирле үзидарә органнарының башка вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

- халыкка транспорт хезмәте күрсәтү өчен шартлар тудыра һәм авыл жирлекләре чикләрендә халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыра;

- терроризм һәм экстремизмны профилактикада, шулай ук авыл жирлекләре чикләрендә терроризм һәм экстремизм күренешләрен минимальләштерү һәм (яки) юкка чыгаруда катнаша;

- авыл жирлекләре территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының телләрен һәм мәдәниятен саклап калу, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясенә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлдерелгән чараларны тормышка ашыру өчен шартлар булдыра;

- авыл жирлекләре чикләрендә гадәттән тыш хәлләр нәтижеләрен кисәтүдә һәм бетерүдә катнаша;

- авыл жирлекләре китапханәләрендә халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне, китапханә фондларын туплауны һәм сакланышын тәэмин итүне оештыра;

- авыл жирлекләре милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклауны, муниципаль район жирлекләре территорияләрендә урнашкан жирле (муниципаль) эһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклауны, куллануны һәм популярлаштыруны тәэмин итә;

- жирле халык сәнгәтен үстерү өчен шартлар тудыра, авыл жирлекләрендә халык һөнәрчелеген саклап калуда, үстерүдә катнаша;

- авыл жирлекләре халкын массакүләм ял итү өчен шартлар тудыра һәм халык күпләп ял итә торган урыннарны төзекләндерүне оештыра, шул исәптән гражданның гомуми файдаланудагы су объектларына һәм аларның яр бие полсаларына ирекле үтеп керүен тәэмин итә;

- авыл жирлекләре территориясендә урнашкан капитал төзелеш объектларын төзегәндә төзелешкә рәхсәт бирә (Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында, башка федераль законнарда каралган очрактан тыш), реконструкцияләгәндә объектларны файдалануга тапшыру өчен рәхсәтләр бирә, авыл жирлекләрен проектлаштыруның жирле нормативларын раслый, муниципаль ихтыяжлар өчен жирләргә эзерли һәм жир кишәрлекләрен муниципаль ихтыяжлар өчен авыл жирлекләре чикләрендә муниципаль контрольдә тоты, авыл жирлекләре чикләрендә муниципаль, Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очрактан биналарны, корылмаларны карый һәм аларны тикшерү барышында ачыкланган бозуларны бетерү турында киңәшләр бирә;

- авыл жирлегә территориясендә табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән территорияне оборонасы һәм гражданның оборонасы, халыкны һәм территорияләргә саклау буенча чаралар оештыра һәм тормышка ашыра;

-авыл жирлекләре территорияләрендә авария-коткару хезмәтләре һәм (яки) авария-коткару формованиеләре эшчәнлеген булдыра, тәэмин итә, эшчәнлеген оештыра;

- авыл жирлекләре территорияләрендә урнашкан су объектларында кешеләрнең иминлеген тәэмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау чараларын гамәлгә ашыра;
- авыл жирлекләре территорияләрендә жирле әһәмияттәге дөвалау-сәламәтләнדרү урыннарын һәм курортларны булдыра, саклауны тәэмин итә, шулай ук жирле әһәмияттәге махсус сакланыла торган табигать территорияләрен файдалану һәм саклау өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыра;
- Россия Федерациясенең су законнары белән билгеләнгән чикләрендә, су объектлары милекчесе вәкаләтләрен гамәлгә ашыра, халыкка аларны куллануны чикләү турында мәгълүмат житкерә;
- муниципаль урман контролен тормышка ашыра;
- жирлекләрдә хезмәт күрсәтә торган административ участок полиция хезмәткәрләре өчен биналар бирә;
- 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок уполномоченныйлары вазыйфаларын биләүче хезмәткәрләргә һәм аларның гаилә әгъзаларына күрсәтелгән вазыйфалар башкарган чорда торак урыннар тәкъдим итә;
- "коммерцияле булмаган оешмалар турында «Федераль законның 31.1 һәм 31.3 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләр кысаларында социаль юнәлештәге коммерциягә карамаган оешмаларга ярдәм күрсәтә»;»;
- авыл жирлекләре ихтыяжлары өчен ясалма жир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләр башкаруны тәэмин итә, федераль закон нигезендә ясалма жир участогы булдыру турында килешү төзү хокукына ачык аукцион үткәрү хокукына ачык аукцион үткәрү хокукына ия;
- авыл жирлекләре чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыра;;
- «күчемсез милекнең дәүләт кадастры турында» 2007 елның 24 июлендәге 221-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә жирлек территорияләрендә Комплекслы кадастр эшләрен башкаруда катнаша.

11) башка вәкаләтләр:

- муниципаль хезмәт күрсәтүләр реестрын формалаштыру һәм алып бару тәртибен билгели;
  - муниципаль архив эшчәнлеген тәэмин итә;
  - федераль законнар нигезендә үз вәкаләтләре чикләрендә халыкара һәм тышкы икътисадый багланышларны гамәлгә ашыра;
2. Башкарма комитет жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча түбәндәге вәкаләтләрне гамәлгә ашыра:
- 1) муниципаль район музейларын булдыра;
  - 2) опека һәм попечительлек буенча эшчәнлекне тормышка ашыруда катнаша;

- 3) муниципаль район территориясендә жирле милли-мәдәни автономияләренң хокукларын гамәлгә ашыруга бәйлә эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыра;
  - 4) Россия Федерациясе халыкларының милли-мәдәни үсешенә ярдәм күрсәтә һәм муниципаль район территориясендә милләтара мөнәсәбәتلәр өлкәсендә чараларны гамәлгә ашыра;
  - 5) 2008 елның 31 декабренә алар карамагындагы югары белем бирү муниципаль мәгариф оешмаларын гамәлгә куючы функцияләрен гамәлгә ашыра;
  - 6) туризмны үстерү өчен шартлар тудыра;
  - 7) кеше хокукларын тәмин итүгә жәмәгать контролен гамәлгә ашыручы жәмәгать күзәтү комиссияләренә ярдәм күрсәтә һәм мәжбүри тоту урыннарындагы затларга ярдәм итә;
  - 8) инвалидларның иҗтимагый берләшмәләренә, шулай ук «Россия Федерациясендә инвалидларның социаль яклау турында » 1995 елның 24 ноябрәндә 181-ФЗ номерлы федераль закон нигезендә Гомумроссия инвалидлар иҗтимагый берләшмәләре тарафыннан төзелгән оешмаларга ярдәм күрсәтә»;
  - 9) " кан һәм аның компонентлары донорлыгы турында «Федераль законда каралган чараларны гамәлгә ашыра»;
  - 10) нотариус торак пунктында урнашкан торак булмаган очракта, законнарда каралган нотариаль гамәлләр кыла;
  - 11) федераль законнар белән билгеләнгән тәртиптә һәм шартларда оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтүләр сыйфатына бәйсез бәя бирүне оештыру өчен шартлар тудыра.
3. Башкарма комитет, законнар, әлегә Устав, муниципаль район Советы карарлары белән муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы яисә муниципаль районның башка жирле үзидарә органнары вәкаләтләреннән тыш, муниципаль районның жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча башка вәкаләтләренә дә гамәлгә ашыра.
4. Муниципаль район Башкарма комитеты муниципаль контрольне гамәлгә ашыруга вәкаләтле орган булып тора. Муниципаль район Башкарма комитеты вәкаләтләренә керә:
- 1) муниципаль район территориясендә муниципаль контрольне оештыру һәм гамәлгә ашыру:
  - 2) региональ дәүләт контролен (күзәтчелеген) оештыру һәм гамәлгә ашыру;
  - 3) эшчәнлекнең тиешле өлкәләрендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыруның административ регламентларын эшләү. Күрсәтелгән административ регламентларны эшләү һәм кабул итү Татарстан Республикасының норматив хокукый актларында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла;
  - 4) эшчәнлекнең тиешле өлкәләрендә муниципаль контрольнең нәтиҗәлелек мониторингын оештыру һәм уздыру, Россия Федерациясе хөкүмәте тарафыннан раслана торган күрсәткечләр методикасы уздыру;
  - 5) федераль законнарда, Татарстан Республикасы законнарында һәм башка норматив хокукый актларында каралган бүтән чараларны гамәлгә ашыру.

Муниципаль контрольне турыдан-туры гамәлгә ашыру функцияләре мондый органнарның статусын билгеләүче хокукый актлар нигезендә муниципаль районның жирле үзидарә органнарына йөкләнергә мөмкин.

Муниципаль контрольне гамәлгә ашыруга, юридик затларны, шәхси эшмәкәрләргә тикшерүне оештыруга һәм уздыруга бәйле мөнәсәбәтләргә карата «дәүләт контролен (күзәтчелеген) һәм муниципаль контрольне гамәлгә ашырганда “юридик затларның һәм индивидуаль эшкуарларның хокукларын яклау турында” 2008 елның 26 декабрдәгә 294-ФЗ номерлы федераль закон нигезләмәләре кулланыла.

44 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе

1. Муниципаль район башкарма комитетын муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе житәкли.
2. Муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе әлеге вазифага контракт буенча билгеләнгән жирле үзидарәнең вазыйфаи заты булып тора.
3. Муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе үз вәкаләтләрен даими нигездә башкара.
4. Аерым оештыру-боеру функцияләрен гамәлгә ашыру өчен муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе урынбасарлары бар. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе авырулары яки отпуск булмаган яисә үз вазыйфаларын башкару мөмкинлеге булмаган яисә вакытыннан алда туктатылган очракта, аның вәкаләтләрен билгеләнгән бурычлар нигезендә муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе урынбасарларының берсе башкара.
5. Муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга бәйле чикләүләр федераль законнар белән билгеләнә.
6. Муниципаль район башкарма комитеты житәкчесе «коррупциягә каршы тору турында» 2008 елның 25 декабрдәгә 273 –ФЗ номерлы федераль закон һәм башка федераль законнар белән билгеләнгән чикләүләр һәм тыюлар үтәргә тиеш.

45 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесен билгеләү тәртибе

1. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесен билгеләү конкурс нигезендә үткәрелә.

Конкурс шартлары, аны уздыру датасы, вакыты һәм урыны турында мәгълүматлар, контракт проекты конкурс уздырылган көнгә кадәр 20 көннән дә соңга калмыйча массакуләм мәгълүмат чараларында басылып чыгарга тиеш.

2. Бәйгене үткәрү өчен Конкурс комиссиясе төзелә. Конкурс комиссиясе әгъзаларының гомуми саны муниципаль район Советы тарафыннан билгеләнә.

Конкурс комиссиясе әгъзаларының яртысы муниципаль район Советы, ә икенче яртысы Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан билгеләнә.

3. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе вазыйфасына конкурс комиссиясе тарафыннан тэкьдим ителгэн кандидатлар арасыннан билгеләнә.
4. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе өчен контракт шартлары муниципаль район Советы тарафыннан раслана. Федераль закон яисә Татарстан Республикасы законы белән муниципаль районның жирле үзидарә органнарына аерым дәүләт вәкаләтләрән тапшыру очрагында контрактка мәжбүри тәртиптә Татарстан Республикасы законы белән билгеләнгән шартлар кертелә.
5. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе белән контрактны муниципаль район башлыгы башкара.

46 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе вәкаләтләрә вакыты

1. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе вазыйфасына билгеләү турында Карар кабул итә, муниципаль район Советы вәкаләтләрә срогына билгеләнә һәм ул 5 ел тәшкил итә.
2. Муниципаль район Советының вәкаләтләрә вакыты чыкканнан соң муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе үз вәкаләтләрән муниципаль район Башкарма комитетының яңа житэкчесен билгеләнгән тәртиптә билгеләүне дәвам итә.

47 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе вәкаләтләрә

Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе:

- 1) Бердәм сайлау принципларында муниципаль район Башкарма комитеты эшчәнлегә белән житэкчелек итә һәм аның компетенциясенә керүче муниципаль район Башкарма комитеты тарафыннан вәкаләтләрне үтәү өчен шәхси жаваплылык тотат;
- 2) муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы, башка муниципаль берәмлекләрнең жирле үзидарә органнары, дәүләт хакимияте органнары, гражданнар һәм оешмалар белән мөнәсәбәтләрдә муниципаль район Башкарма комитеты тэкьдим итә;
- 3) муниципаль район Советы каравына муниципаль район бюджеты проектларын һәм аның үтәләше турындагы отчетларны тапшыра;
- 4) муниципаль район Советы каравына районның комплекслы социаль-икътисадый үсеше планнары һәм программалары проектларын һәм аларның үтәләше турындагы отчетларны тэкьдим итә;
- 5) муниципаль район Советы раславына муниципаль район Башкарма комитетының структурасы проектын кертә, хезмәткәрләр саны һәм хезмәт өчен түләү фонды билгеләгән расланган структура нигезендә муниципаль район Башкарма комитетының штат расписаниесен раслай;

- 6) муниципаль район башлыгы белән килешеп муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе урынбасарларын вазыйфаларыннан азат итә, алар арасында вазыйфаларны бүлә, муниципаль хезмәткәрләрне һәм муниципаль район Башкарма комитетының башка хезмәткәрләрен вазыйфага билгели һәм вазыйфадан азат итә, аларның эшчәнлеген контрольдә тотта, аларга кызыксындыру чаралары һәм дисциплинар жаваплылык чараларын куллана;
- 7) үз вәкаләтләре чикләрендә расланган бюджет нигезендә муниципаль район акчалары белән эш итә;
- 8) муниципаль район Советы карарлары нигезендә муниципаль кыйммәтле кәгазьләр чыгару, кредитлар алу, муниципаль милек залогына тапшыру һәм муниципаль гарантияләр бирү юлы белән муниципаль бурыч алуны гамәлгә ашыра;
- 9) муниципаль район Башкарма комитеты тарафыннан федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны тәмин итә һәм аларны үтәү өчен шәхси жавап бирә; тиешле законнар нигезендә һәм аларны үтәү йөзеннән тапшырылган дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга бәйлә мәсьәләләр буенча хокукый актлар чыгара;
- 10) муниципаль район Башкарма комитеты компетенциясенә кертелгән жирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча хокукый актлар, шулай ук муниципаль район Башкарма комитеты эшен оештыру мәсьәләләре буенча хокукый актлар бастырып чыгара;
- 11) муниципаль район башлыгы, муниципаль район Советы таләбе буенча елга бер тапкырдан да ким булмаган яисә муниципаль район советына үз эшчәнлегенә һәм муниципаль район Башкарма комитеты эшчәнлегенә турында хисап тапшыра;
- 12) муниципаль район Башкарма комитеты эшчәнлегенә турында халыкка даими рәвештә мәгълүмат бирә, гражданнарны шәхси кабул итә һәм гражданнардан кәргән мөрәжәгәтләрне карый, муниципаль район Башкарма комитеты хезмәткәрләре тарафыннан гражданнарны кабул итүне оештыра, гражданнарны шәхси кабул итүне айга кимендә бер тапкыр гамәлгә ашыра, гражданнарның тәкъдимнәрен, гаризаларын һәм шикаятләрен карый, алар буенча карарлар кабул итә;
- 13) муниципаль район мәнфәгатләрнен дәүләт һәм башка органнарда тәмин итү һәм яклау буенча чаралар күрә, муниципаль район Башкарма комитеты исемнән судка гариза тапшыра, ышанычнамәсен бирә;
- 14) муниципаль район Советы раславына муниципаль район Башкарма комитеты органнары турында нигезләмәләренен проектларын тәкъдим итә;
- 15) муниципаль район Советы билгеләгән тәртиптә муниципаль район Башкарма комитеты оешмалары һәм учреждениеләре житәкчеләрен вазыйфага билгели һәм вазыйфадан азат итә;
- 16) законнар, әлегә Устав, муниципаль район Советы карарлары һәм төзелгән контракт нигезендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

48 статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1. Муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесенен вәкаләтләре вакытыннан алда туктатыла:

- 1) үлем;
- 2) үз теләге белән отставкага жиберү;
- 3) контрактны әлеге статьяның 2 өлеше нигезендә өзү;
- 4) «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында " 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74 статьясы нигезендә вазыйфасыннан читләштерү;
- 5) суд тарафыннан эшкә сәләтсез яки чикләнгән дип тану;
- 6) суд тарафыннан билгесез югалган яки үлгән дип тану;
- 7) судның гаепләү карары үз көченә керү;
- 8) даими яшәү урынына Россия Федерациясе чикләреннән чыгу;
- 9) Россия Федерациясе гражданлыгы туктатылу, чит ил гражданлыгы туктатылу - аның нигезендә чит ил гражданы жирле үзидарә органнарына сайланган булырга, чит ил гражданлыгы алырга яисә аларга Россия Федерациясе гражданының Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә катнашмаган чит ил территориясендә даими яшәү хокукын раслаучы бүтән документ алырга хокукы., жирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокукы;
- 10) хәрби хезмәткә чакыру яисә аның альтернатив граждан хезмәтен алмаштыра торган юнәлешләргә чакыру;
- 11) муниципаль берәмлекне өлешләп үзгәртеп төзү (статья 2007 елның 2 августындагы 38-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы редакциясендә) 3, 3.2, 4 - 6, 6.1, 6.2, 7, 7.1 «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясы, шулай ук муниципаль берәмлек бетерелгән очракта;
- 12) муниципаль район башлыгы вазыйфасына керешү, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе вәкаләтләрен башкару;
- 13) «коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрәндәге 273-ФЗ номерлы федераль закон, «дәүләт Вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнарының аларның керемнәренә туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрәндәге 230-ФЗ номерлы федераль закон, «аерым категорияләрдәге затларның аерым категорияләренә счет (в) ачуны һәм аларны саклауны тыю турында " 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы федераль закон белән Россия Федерациясе территориясендә урнашкан чит ил банкларында урнашкан акчалар һәм кыйммәтләрне сакларга һәм, чит ил финанс инструментларын белү һәм (яки) алардан файдалану.

2. Башкарма комитет житәкчесе белән контракт якларның килешүе буенча яисә суд тәртибендә гариза нигезендә өзелергә мөмкин:

- 1) муниципаль район Советы яисә муниципаль район башлығы тарафыннан, контракт шартларын жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итүгә кагылышлы өләшәндә, шулай ук законнарда билгеләнгән чикләүләрне сакламауга бәйле рәвештә, контракт шартларын бозуга бәйле рәвештә;
- 2) Татарстан Республикасы Президенты - федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга кагылышлы өләшәндә, шулай ук законнарда билгеләнгән чикләүләрне санга сукмауга бәйле рәвештә;
- 3) Башкарма комитет житәкчесе - муниципаль районның жирле үзидарә органнары һәм (яисә) Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары тарафыннан контракт шартларын бозуга бәйле.

VI бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН СОВЕТЫ, МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН БАШЛЫГЫ ҺӘМ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН БАШКАРМА КОМИТЕТЫНЫҢ ҮЗАРА МӨНӘСӘБӘТЛӘРЕ.

49 статья. Муниципаль район Советы, муниципаль район башлығы һәм муниципаль район Башкарма комитетының үзара хезмәттәшлек нигезләре

1. Әлеге Устав белән билгеләнгән вәкаләтләр нигезендә муниципаль район башлығы һәм муниципаль район Башкарма комитеты үз вәкаләтләрен мөстәкыйль гамәлгә ашыралар.
2. Муниципаль район Советы һәм муниципаль район Башкарма комитеты муниципаль районның икътисади һәм социаль үсеш процессларына һәм аның халкы мәнфәгатьләрен нәтижәле идарә итү максатларында закон белән билгеләнгән формаларда үзара хезмәттәшлек итәргә бурычлы.
3. Муниципаль район Советы һәм муниципаль район Башкарма комитеты кабул иткән хокукый актларны жиде көн эчендә бер-берләренә жиберәләр.
4. Муниципаль район Советы, муниципаль район башлығы, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесенә муниципаль район башкарма комитетының башка вазыйфаи затларының хокукый актларын кабул итү, юкка чыгару, үзгәртү турындагы тәкъдим белән мөрәжәгать итәргә, шулай ук аларга суд тәртибендә шикаять бирергә хокуклы.
5. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе муниципаль район Советының, муниципаль район башлығының хокукый актларын кабул итү, юкка чыгару, үзгәртү турындагы тәкъдим белән муниципаль район Советына мөрәжәгать итәргә хокуклы, шулай ук аларны суд тәртибендә шикаять бирергә хокуклы.
6. Муниципаль район башлығы муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесенә муниципаль район Советының эш планнарын һәм муниципаль район Советы карарлары проектларын муниципаль район Советы Регламентында билгеләнгән тәртиптә жиберә.
7. Муниципаль район Советы утырышларында, аның органнары утырышларында, муниципаль район башлығы үткәрә торган утырышларда муниципаль район Башкарма

комитеты житәкчесе, аның урынбасарлары яки аларның вәкаләтле затлары киңәш бирү тавышы хокукы белән катнашырга хокуклы. Муниципаль район Башкарма комитетының вазифаи затлары, язма чакыру булган очракта, муниципаль район Советы утырышында катнашырга тиеш.

8. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе үткәргән утырышларда муниципаль район башлыгы, муниципаль район Советы депутатлары катнашырга хокуклы.

50 статья. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары арасында бәхәсләрне хәл итү

Муниципаль районның жирле үзидарә органнары арасындагы бәхәсләр килештерү процедуралары үткәрү юлы белән яисә суд тәртибендә хәл ителә.

VII бүлек . МУНИЦИПАЛЬ РАЙОННЫҢ БАШКА ЖИРЛЕ ҮЗИДАРӘ ОРГАННАРЫ

51 статья. Муниципаль районның контроль-хисап палатасы

1. Муниципаль районның контроль-хисап палатасы жирле үзидарәнең даими эшләүче, коллегиаль органы булып тора һәм муниципаль район Советы тарафыннан төзелә.

Муниципаль районның контроль-хисап палатасы рәисдән һәм әгъза затлардан тора.

2. Муниципаль район Контроль-хисап палатасын оештыру һәм аларның эшчәнлеген тәртибе «Россия Федерациясе субъектлары һәм муниципаль берәмлекләренә контроль-хисап органнарын оештыруның һәм аларның эшчәнлегенә гомуми принциплары турында» 2011 елның 7 февралендәге 6-ФЗ номерлы Федераль закон, «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы федераль закон, Россия Федерациясе Бюджет кодексы, башка федераль законнар һәм Россия Федерациясенә башка норматив хокукый актлары, муниципаль норматив хокукый актлар белән билгеләнә. Федераль законнар белән билгеләнгән очракларда һәм тәртиптә муниципаль район Контроль-хисап палатасы эшчәнлеген хокукый жайга салу шулай ук Татарстан Республикасы законнары белән гамәлгә ашырыла.

52 статья. Муниципаль районның финанс-бюджет палатасы

1. Муниципаль районның финанс-бюджет палатасы жирле үзидарәнең даими эшләүче финанс органы булып тора:

- муниципаль район бюджеты проектын төзү (бюджет проекты һәм уртача вакытка финанс планы);
  - муниципаль район Советына раслау өчен кирәкле документлар һәм материаллар булган муниципаль район бюджеты проектын (бюджет проектын һәм уртача вакытка исәпләнгән финанс планын) тәкъдим итү;
  - муниципаль район бюджеты үтәләшен оештыру;
  - бюджет хисаплылыгын төзү тәртибен билгеләү;
  - Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм (яисә) аның нигезендә кабул ителә торган муниципаль норматив хокукый актларда билгеләнгән жирле үзидарә финанс органының бюджет вәкаләтләрен көйли;
2. Жирле үзидарә финанс органы вәкаләтләрен башкарганда муниципаль район Советына хисап тотта.
3. Муниципаль районның финанс-бюджет палатасы үз эшчәнлеген законнар, әлеге Устав һәм муниципаль район Советы тарафыннан расланган финанс-бюджет палатасы турындагы нигезләмә нигезендә гамәлгә ашыра.

53 статья. Муниципаль районның жир һәм мөлкәт мөнәсәбәтләре палатасы

1. Муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы үз вәкаләтләре чикләрендә муниципаль милек белән идарә итүне гамәлгә ашыручы даими эшләүче жирле үзидарә органы булып тора, шул исәптән хужалык жәмгыятьләренең Устав капиталларында муниципаль район милкендә булган жир участоклары, акцияләр, доллар (кертемнәр) белән идарә итә.

Муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы Россия Федерациясе Хөкүмәте вәкаләт биргән федераль башкарма хакимият органы билгеләгән тәртиптә муниципаль милек реестрын алып бара.

Муниципаль районның жир һәм милек мөнәсәбәтләре палатасы үз вәкаләтләрен башкарганда муниципаль район Советына хисап тотта.

2. Муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы үз эшчәнлеген законнар, әлеге Устав һәм муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы турындагы положениегә туры китереп башкара.

VIII бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН САЙЛАУ КОМИССИЯСЕ

54 статья. Муниципаль район сайлау комиссиясе

1. Муниципаль район сайлау комиссиясе Татарстан Республикасы Сайлау Кодексында билгелэнгән тәртиптә муниципаль район Советы тарафыннан төзелә.

Муниципаль район сайлау комиссиясе түбәндәге тәкъдимнәр нигезендә төзелә: Россия Федерациясе Федераль Собраниеесе Дәүләт Думасында, Татарстан Республикасы Дәүләт Советында депутат мандатларын бүлүгә кертелгән кандидатлар исемлеге күрсәтелгән сәяси партияләр; кандидатлар федераль исемлегенә кертелгән сәяси партияләр, аларга «Россия Федерациясе Федераль Собраниеесе Дәүләт Думасына депутатлар сайлау турында " 2005 елның 18 маендагы 51-ФЗ номерлы Федераль законның 821 статьясы нигезендә депутат мандатлары тапшырылды.»; Татарстан Республикасы Сайлау кодексының 971 статьясы нигезендә депутат мандатлары; башка сәяси партияләр һәм башка ижтимагый берләшмәләр; яшәү, Эш, хезмәт итү, уку урыны буенча сайлаучылар жыелышлары; муниципаль район сайлау комиссиясе; Татарстан Республикасы Үзәк сайлау комиссиясе.

2. Муниципаль район Советы кергән тәкъдимнәр нигезендә муниципаль район сайлау комиссиясе әгъзаларының гомуми саныннан яртысын билгеләргә тиеш:

1) Россия Федерациясе Федераль Собраниеесе Дәүләт Думасында депутат мандатларын бүлешүгә рөхсәт ителгән кандидатлар, шулай ук кандидатларның федераль исемлекләрен күрсәткән сәяси партияләр исемлеге, аларга «Россия Федерациясе Федераль Собраниеесе Дәүләт Думасы депутатларын сайлау турында " Федераль законның 821 статьясы нигезендә депутат мандатлары тапшырыла;

2) Татарстан Республикасы Дәүләт Советында депутат мандатларын бүлешүгә рөхсәт ителгән кандидатлар, шулай ук Татарстан Республикасы Сайлау кодексының 971 статьясы нигезендә кандидатлар исемлекләрен күрсәткән сәяси партияләр.

3. Муниципаль район Советы Татарстан Республикасы Үзәк сайлау комиссиясе кергән тәкъдимнәр нигезендә муниципаль район сайлау комиссиясе әгъзаларының гомуми саныннан яртысын билгеләргә тиеш.

4. Муниципаль район сайлау комиссиясенә вәкаләтләре вакыты биш ел тәшкил итә.

5. Муниципаль район сайлау комиссиясе хәлиткеч тавыш хокукы булган 8 әгъза санында формалаша.

6. Муниципаль район сайлау комиссиясе эшчәнлеген финанс белән тәмин итү муниципаль район бюджетында Россия Федерациясе бюджеты чыгымнарын классификацияләү нигезендә аерым юл белән карала.

7. Муниципаль район сайлау комиссиясе вәкаләтләре, аның эшчәнлеге тәртибе һәм гарантияләре федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары, әлеге Устав белән жайга салына. Муниципаль район Советы мөрәжәгәте нигезендә кабул ителгән Татарстан Республикасы Үзәк сайлау комиссиясе карары буенча муниципаль районның территорияль сайлау комиссиясенә йөкләнергә мөмкин.

IX.бүлек МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН ЖИРЛЕ ҮЗИДАРЭ ОРГАННАРЫ ЭШЧӘНЛЕГЕНЕҢ ГРАЖДАНЛЫК-ХОКУКЫЙ ҺӘМ ФИНАНС НИГЕЗЛӘРЕ

55статья. Юридик зат хокукларына ия булган муниципаль районның жирле үзидарэ органнары

1. Федераль закон һәм әлеге Устав нигезендә муниципаль район Советы, муниципаль район Башкарма комитеты, муниципаль районның контроль-хисап палатасы, муниципаль районның финанс-бюджет палатасы һәм муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасына юридик шәхес хокуклары бирелә.
2. Муниципаль район Советы карары белән башка муниципаль органнарға, шулай ук муниципаль район Башкарма комитеты структурасы нигезендә аның аерым органнарына юридик зат хокукларына ия булырга мөмкин.

56статья. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары юридик затлар

1. Муниципаль район исеменнән милеккә һәм башка хокукларға ия булган хокукларға һәм бурычларға ия булырга, судта ышанычнамәсез чыгыш ясарға мөмкин.
2. Муниципаль район башлығы, муниципаль район Советы, муниципаль район башлығы, депутатлар эшчәнлеген тәмин итүгә, шулай ук муниципаль район Советына беркетелгән муниципаль милек белән эш итүгә юнәлтелә торган муниципаль район бюджеты акчалары белән бәйлә рәвештә судта ышанычнамәсез чыгыш ясый.
3. Юридик зат хокукларына бирелгән муниципаль районның жирле үзидарэ органнары идарә функцияләрен гамәлгә ашыру өчен төзелә торган муниципаль казна учреждениеләре булып торалар һәм федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә юридик затлар буларак дәүләт теркәвенә алынырга тиеш.

57статья. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнарын финанслау

1. Муниципаль районның жирле үзидарэ органнарын тотуга киткән чыгымнарны финанслау муниципаль район бюджетының үз керемнәре хисабына гамәлгә ашырыла.
2. Муниципаль район Советы карарлары, әлеге Законда каралган очрактарда муниципаль районның жирле үзидарэ органнары эшчәнлеген тәмин итү чыгымнары муниципаль район бюджетында Россия Федерациясе бюджеты чыгымнарын классификацияләү нигезендә аерым юл белән карала.

Хбүлек. Муниципаль район Башлығының һәм муниципаль районның муниципаль вазыйфаларын биләүче башка затларның социаль һәм башка гарантияләре

58 статья. Муниципаль район башлығы һәм аның урынбасары, башка вазыйфай затлар эшчәнлегенә социаль һәм башка гарантияләре

Муниципаль район башлыгына һәм аның урынбасарына, башка вазыйфаи затларга күрсәтелә торган социаль һәм башка гарантияләр «Татарстан Республикасында муниципаль берәмлекнең вәкиллеке органы депутаты, жирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи заты вәкаләтләрен гамәлгә ашыру гарантияләре турында» 2009 елның 12 февралендәге 15-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы һәм муниципаль район Советы карарлары белән билгеләнә.

59 статья. Муниципаль район башлыгы, муниципаль район Советы депутатлары кагылгысызлыгына гарантияләр

1. Муниципаль район Советы депутатларының, шул исәптән муниципаль район башлыгының жинаять яисә административ жаваплылыкка, тоткарлау, арестка, тентү, сорау алу, аларга карата бүтән Жинаять-процессуаль һәм административ-процессуаль гамәлләр башкарганда, шулай ук торак һәм (яисә) хезмәт урыны, аларның багажлары, шәхси һәм хезмәт транспорт чараларын биләгән депутатларга карата оператив-эзләү чаралары үткәргәндә, алар тарафыннан кулланыла торган элемент чараларын исәпкә алганда депутатлар хокуклары гарантияләре федераль законнар белән билгеләнә.

2. Федераль закон нигезендә муниципаль район Советы депутаты элге фикер, тавыш бирүдә белдерелгән караш һәм муниципаль район башлыгы статусына тиешле башка гамәлләр, шул исәптән аның вәкаләтләре вакыты чыкканнан соң да жинаять яисә административ жаваплылыкка тартыла алмый. Элге нигезләмә муниципаль район Советы депутаты тарафыннан гавами мыскыллау, яла ягу яки Федераль закон тарафыннан каралган башка хокук бозу очракларына кагылмый.

**XI. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН ЖИРЛЕ ҮЗИДАРЭ ОРГАННАРЫНЫҢ ҺӘМ
ВАЗЫЙФАИ ЗАТЛАРНЫҢ ЖАВАПЛИЛЫГЫ**

60 статья. Муниципаль район жирле үзидарэ органнарының һәм вазыйфаи затларның жаваплылыгы

Муниципаль районның жирле үзидарэ органнары һәм вазыйфаи затлары федераль законнар нигезендә муниципаль район халкы, дәүләт, физик һәм юридик затлар алдында жаваплы.

61 статья. Муниципаль район халкы алдында муниципаль район Советы депутатларының жаваплылыгы

1. Муниципаль район Советы депутатларының, шул исәптән муниципаль район башлыгының, муниципаль район халкы алдында җаваплылыгы аны муниципаль район халкынан сайлап алган, тиешле депутатны югалту нәтижәсендә барлыкка килә.
2. Муниципаль район Советы депутаты, шул исәптән муниципаль район башлыгы, муниципаль районның вәкилләккә органы депутаты буларак, федераль законнарда билгеләнгән очрақларда һәм тәртиптә кире алынырга мөмкин.

62 статья. Муниципаль район җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларның дәүләт алдында җаваплылыгы

Федераль закон нигезендә муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы, муниципаль район Башкарма комитеты җитәкчесенә дәүләт алдындагы җаваплылыгы Россия Федерациясе Конституциясен, федераль конституциячел законнар, федераль законнар, Татарстан Республикасы Конституциясен, Татарстан Республикасы законнарын һәм әлегә Уставны бозган очрақта, шулай ук муниципаль районның җирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен тиешенчә үтәмәгән очрақта тиешле суд карары нигез булып тора.

63 статья. Физик һәм юридик затлар алдында муниципаль район җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларның җаваплылыгы

Җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларның физик һәм юридик затлар алдында җаваплылыгы федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә гәмәлгә ашырыла.

ХІІ бүлек. МУНИЦИПАЛЬ ХОКУКЫЙ АКТЛАР

64 статья. Муниципаль районның муниципаль хокукый актлары системасы

1. Муниципаль районның муниципаль хокукый актлары системасына керә:
  - 1) муниципаль район Уставы;
  - 2) җирле референдумда кабул ителгән хокукый актлар;
  - 3) муниципаль район Советының норматив һәм башка хокукый актлары;
  - 4) әлегә Уставта каралган муниципаль район башлыгы, муниципаль район Башкарма комитетының, башка җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларының хокукый актлары.

2. Муниципаль район Уставы һәм жирле референдумда кабул ителгән карарлар рәвешендә рәсмиләштерелгән карар ,муниципаль хокукый актлар системасында югары юридик көч актлары булып тора һәм муниципаль районның бөтен территориясендә кулланыла.

Башка муниципаль хокукый актлар жирле референдумда кабул ителгән әлеге Уставка һәм хокукый актларга каршы килмәскә тиеш.

3. Жирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлар тарафыннан кабул ителгән муниципаль хокукый актлар муниципаль районның бөтен территориясендә мәжбүри үтәлергә тиеш.

65 статья. Гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерүләре юлы белән кабул ителгән карарлар

1. Муниципаль район халкы тарафыннан жирле әһәмиятгәгә мәсьәләләргә хәл итү жирле референдумда белдерелгән гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерүләре юлы белән гамәлгә ашырыла.

2. Муниципаль район халкының турыдан-туры ихтыярын белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен өстәмә норматив хокукый акт кабул итү таләп ителә икән, жирле үзидарә органы яисә муниципаль район жирле үзидарәнең вазыйфаи заты референдумда кабул ителгән карар үз көченә кәргән көннән 15 көн эчендә тиешле муниципаль норматив хокукый актны эзерләү һәм кабул итү срогын билгеләргә тиеш. Күрсәтелгән срок өч айдан артып китә алмый.

3. Гражданнарның турыдан-туры ихтыярын белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен кирәкле норматив хокукый актны чыгару срогын бозу муниципаль район башлыгы кире чакыртып алу, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату яисә муниципаль район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату өчен нигез булып тора.

66 статья . Жирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары тарафыннан кабул ителә торган муниципаль хокукый актлар төрләре

1. Муниципаль район жирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлар үзләренә йөкләнгән вәкаләтләргә үтәү йөзеннән түбәндәгә муниципаль хокукый актлар чыгара:

- 1) муниципаль район Советы - муниципаль район Советы карарлары;
- 2) муниципаль район башлыгы карарлары һәм боерыклары;
- 3) муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе - карарлары һәм боерыклары.

2. Муниципаль район жирле үзидарәнең бүтән вазыйфаи затлары әлеге Уставта, аларның статусын билгеләүче башка муниципаль хокукый актларда билгеләнгән үз вәкаләтләре чикләрендә күрсәтмәләр һәм боерыклар чыгара.

67статья. Муниципаль хокукый актларны эзерләү

1. Муниципаль хокукый актлар проектлары муниципаль район башлыгы, муниципаль район Советы депутатлары, район прокуроры, муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе, территориаль ижтимагый үзидарэ органнары, гражданнарның инициатив төркемнәре, шулай ук муниципаль районның контроль-хисап палатасы, муниципаль районның финанс-бюджет палатасы, муниципаль районның милек һәм жир мөнәсәбәтләре палатасы тарафыннан аларны алып бару мәсьәләләре буенча гамәлгә ашырыла ала.
2. Район прокуроры үз вәкаләтләрен гамәлгә ашыру барышында гамәлдәге муниципаль норматив хокукый актларны камилләштерү зарурлыгы билгеләнгәндә муниципаль норматив хокукый актларны үзгәртү, юкка чыгару яки кабул итү турында тәкъдимнәр кертергә хокуклы.
3. Муниципаль хокукый актлар проектларын кертү тәртибе, аларга кушып бирелә торган документларның исемлеге һәм формасы тиешенчә муниципаль район Советы регламенты, муниципаль район башлыгы, муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе тарафыннан билгеләнә.

68 статья. Муниципаль район Советының хокукый актлары

1. Муниципаль район Советы федераль законнарда, Татарстан Республикасы законнарына, муниципаль район Уставына кертелгән мәсьәләләр буенча муниципаль район башлыгын отставкага жибәрү турында карар, шулай ук муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча карарлар кабул итә.
2. Әлеге Уставта кабул ителгән законнарда билгеләнгән очраклардан тыш, муниципаль район Советы карарлары муниципаль район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан күпчелек тавыш белән кабул ителә.
3. Жирле салымнарны һәм жыемнарны билгеләү, үзгәртү һәм гамәлдән чыгаруны, муниципаль район бюджетыннан чыгымнарны гамәлгә ашыруны күздә тотучы муниципаль район Советы карарлары муниципаль район Советы каравына бары тик муниципаль район Башкарма комитеты житэкчесе инициативасы яки аның бәяләмәсе булганда гына кертелергә мөмкин. Әлеге бәяләмә муниципаль район Башкарма комитетына карар проектын тәкъдим иткән көннән соң 30 көн эчендә муниципаль район Советына тапшырыла.
4. Муниципаль район Советы карарларына муниципаль район башлыгы тарафыннан аларны кабул иткән көннән өч көн эчендә кул куела һәм әлеге Устав белән билгеләнгән тәртиптә халыкка игълан ителә.

69 статья. Муниципаль район башлыгының хокукый актлары

1. Муниципаль район башлыгы законнар, әлеге Устав, муниципаль район Советы карарлары белән билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә муниципаль район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча хокукый актлар чыгара.

2. Муниципаль район башлыгы «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы федераль закон һәм башка федераль законнар нигезендә аның компетенциясенә кертелгән башка мәсьәләләр буенча карарлар һәм күрсәтмәләр чыгара.

70статья. Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесенә хокукый актлары

Муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе муниципаль район Башкарма комитетының законнар, әлеге Устав һәм муниципаль район Советы карарлары кысаларында жирле әһәмияттәге мәсьәләләр һәм федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга бәйлә мәсьәләләр буенча карарлар, шулай ук муниципаль район Башкарма комитеты эшен оештыру мәсьәләләре буенча күрсәтмәләр чыгара.

71статья. Муниципаль хокукый актларны бастырып чыгару (халыкка житкерү) һәм үз көченә керү тәртибе

1. Муниципаль район Советы карарлары, әгәр дә карарның үзе белән билгеләнмәгән булса, кул куйган көннән үз көченә керә.

Салымнар һәм жыемнар турында муниципаль район Советының хокукый актлары Россия Федерациясе Салым кодексы нигезендә үз көченә керә.

Муниципаль район Уставын кабул итү яки муниципаль район Уставына үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы карарлары Федераль закон, әлеге Устав белән билгеләнгән тәртиптә үз көченә керә.

2. Муниципаль район башлыгының, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесенә, башка жирле үзидарәнең вазыйфаи затларының хокукый актлары, әгәр дә актларда башкасы билгеләнмәгән булса, кул куелган көннән үз көченә керә.

3. Кеше һәм граждан хокукларына, ирекләренә һәм бурычларына кагылышлы муниципаль норматив хокукый актлар рәсми басылып (халыкка игълан ителүдән) соң үз көченә керә.

4. Һәр муниципаль хокукый актта аның реквизитлары булырга тиеш: аның исеме, аңа кул кую датасы (муниципаль район Советы тарафыннан кабул ителгән хокукый актлар өчен – шулай ук аны муниципаль район Советы кабул итү датасы), теркәлү номеры, хокукый актка кул куйган вазыйфаи затның исеме.

5. Муниципаль район бюджеты турында, аның үтәләше хисабы, муниципаль район Советы, муниципаль район башлыгы, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе кабул иткән башка норматив хокукый актлар кул куйган көннән алып жиде көн эчендә рәсми рәвештә басылып чыгарга (халыкка игълан ителгән) тиеш.

6. Жирле референдум билгеләү турында, муниципаль районның чикләрен үзгәртү мәсьәләсе, муниципаль район башлыгын һәм аның урынбасарын сайлау, муниципаль район Башкарма комитеты җитәкчесен һәм аның урынбасарларын билгеләп кую һәм законнар нигезендә башка актларны рәсми бастырып чыгару (халыкка игълан итү) тиеш.

7. Норматив булмаган муниципаль хокукый актлар, законнар яки әлеге Устав нигезендә рәсми бастырып чыгару (халыкка хәбәр итү) мәжбүри түгел, аларның органнарының яки муниципаль районның жирле үзидарә вазыйфаи затларының карарлары буенча бастырып чыгарылырга (халыкка игълан итү) мөмкин.

8. Бастырып чыгарганда (халыкка игълан ителгәндә) муниципаль хокукый актның реквизитлары күрсәтелә.

Муниципаль хокукый актларны рәсми бастырып чыгару (халыкка игълан итү) муниципаль районның жирле үзидарә органнары тарафыннан гамәлгә куелган массакуләм мәгълүмат чараларында, яисә муниципаль район территориясендә таратыла торган бүтән басма МАССАКУЛӘМ мәгълүмат чараларында, яисә «Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат рәсми порталы» нда (бастырып чыгару) муниципаль хокукый актта муниципаль хокукый актның тулы тексты бастырып чыгару (бастырып чыгару) юлы белән гамәлгә ашырыла .PRAVO.TATARSTAN.RU).

9. Муниципаль хокукый актны бастырып чыгарганда (халыкка хәбәр иткәндә) массакуләм мәгълүмат чараларының басылып чыгу датасы күрсәтелергә тиеш.

10. Муниципаль норматив хокукый актлар жирле үзидарә органнарының, муниципаль предприятиеләрнең һәм учреждениеләрнең хокукый статусын билгеләүче кеше һәм гражданның хокукларына, ирекләренә һәм бурычларына кагылышлы муниципаль норматив хокукый актлар Татарстан Республикасы муниципаль норматив хокукый актлары Регистрына кертү өчен Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгына, Татарстан Республикасы норматив хокукый актларының бердәм банкына законнарда билгеләнгән тәртиптә һәм вакытларда кертү өчен җибәрелә.

ХШ бүлек.МУНИЦИПАЛЬ РАЙОННЫҢ ИКЪТИСАДИ НИГЕЗЕ

72 статья. Муниципаль районның икътисади нигезе

Муниципаль районның икътисадый нигезен муниципаль милектә булган милек, муниципаль район бюджеты акчалары, шулай ук муниципаль районның милек хокуклары тәшкил итә.

73статья. Муниципаль районның муниципаль мөлкәте

1. Муниципаль район милкендә булырга мөмкин:

1) «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрэндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән милек, шулай ук жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча вәкаләтләрне гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт, «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында " 2003 елның 6 октябрэндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 17 статьясындагы 1 һәм 1.1 өлешләре нигезендә “жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү өчен билгеләнгән мөлкәт”»;

2) жирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрне гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт, федераль законнар һәм Россия Федерациясе субъектлары законнары белән билгеләнгән очрақларда, шулай ук жирле үзидарә органнарының «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында " 2003 елның 6 октябрэндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясындагы 4 өлешендә каралган тәртиптә аларга тапшырылган аерым вәкаләтләрне гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт;

3) муниципаль берәмлек вәкилләклә органнарының норматив хокукый актлары нигезендә жирле үзидарә органнары һәм жирле үзидарә вазыйфаи затлары, муниципаль хезмәткәрләр, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр хезмәткәрләре эшчәнлеген тәмин итү өчен билгеләнгән мөлкәт;

4) хәл итү хокукы федераль законнар белән бирелгән һәм жирле әһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән мәсьәләләрне хәл итү өчен кирәк булган мөлкәт.

74 статья. Муниципаль район муниципаль мөлкәте белән идарә итү, аннан файдалану һәм аның белән эш итү

1. Муниципаль район жирле үзидарә органнары әлеге Устав белән билгеләнгән вәкаләтләр бүлешүне исәпкә алып, муниципаль милеккә Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар һәм алар нигезендә муниципаль район жирле үзидарә органнарының норматив хокукый актлары нигезендә мөстәкыйль ия булалар, файдаланалар һәм алар белән эш итәләр.

2. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары муниципаль милекне физик һәм юридик затларга, Россия Федерациясе дәүләт хакимияте органнарына һәм башка муниципаль берәмлекләренә жирле үзидарә органнарына вакытлыча яки даими файдалануга тапшырырга, тартып алырга, федераль законнар нигезендә башка алыш-бирешләр ясарга хокуклы.

75 статья. Муниципаль предприятиеләр, учреждениеләр һәм хужалык жәмгыятьләре

1. Әлеге Устав белән билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләрне булдырырга, үзгәртеп корырга һәм бетерергә, Хужалык жәмгыятьләре, шул исәптән жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен муниципальара жәмгыятьләр төзүдә катнашырга хокуклы.
2. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары муниципаль казна учреждениеләре йөкләмәләре буенча субсидияле жавап бирә һәм федераль законда билгеләнгән очрақларда һәм тәртиптә аларның үтәлешен тәмин итә.

76 статья. Муниципаль милектә булмаган предприятиеләр, учреждениеләр һәм оешмалар белән муниципаль район жирле үзидарә органнарының үзара мөнәсәбәтләре

Муниципаль районның жирле үзидарә органнарының муниципаль милектә булмаган предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар белән мөнәсәбәтләре, шулай ук физик затлар белән үзара мөнәсәбәтләре, законда башкача билгеләнмәгән булса, шартнамә нигезендә төзелә.

IV бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОННЫҢ ФИНАНС НИГЕЗЕ

77 статья. Муниципаль район бюджеты

1. Муниципаль районның үз бюджеты бар.
2. Муниципаль район бюджеты муниципаль район Советының норматив хокукый акты формасында эшләнә һәм раслана.
3. Муниципаль район бюджетында муниципаль районның жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча жирле үзидарә органнары вәкаләтләрен башкаруга жиберелә торган керемнәр һәм муниципаль районның жирле үзидарә органнары тарафыннан үзләренә федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны тәмин итү өчен бирелгән субвенцияләр, шулай ук әлеге керемнәр һәм субвенцияләр исәбеннән муниципаль район бюджетының тиешле чыгымнары карала.
4. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары федераль законнарда һәм алар нигезендә кабул ителә торган Россия Федерациясенә башка норматив хокукый актларында билгеләнгән тәртиптә дәүләт хакимиятенә федераль органнарына һәм (яисә) Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнарына муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы хисапларны тапшыралар.

78 статья. Муниципаль районында бюджет процессы

1. Муниципаль район бюджетты проектын төзү һәм карау, муниципаль район бюджеттын раслау һәм үтәү, аның үтәлешен тикшереп тору, муниципаль район бюджетты үтәлеше турындагы хисапны төзү һәм раслау муниципаль район жирле үзидарә органнары тарафыннан Россия Федерациясе Бюджет кодексында билгеләнгән таләпләрне үтәгән килеш мөстәкыйль рәвештә гамәлгә ашырыла. Жирле бюджет проектын төзү һәм карау, жирле бюджетны раслау һәм үтәү, аның үтәлешен тикшереп торуну гамәлгә ашыру, Россия Федерациясе Бюджет кодексы, федераль законнар һәм Татарстан Республикасы Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә кабул ителгән жирле бюджет үтәлеше турындагы хисапны төзү һәм раслау тәртибе.
2. Муниципаль район бюджетты проекты, муниципаль район бюджеттын раслау турында муниципаль район Советы карары, аның үтәлеше турында еллык хисап, муниципаль район бюджетты үтәлеше турында квартал саен белешмәләр, жирле үзидарә органнарының муниципаль хезмәткәрләре, муниципаль учреждение хезмәткәрләренең саны турында рәсми бастырып чыгарылырга (халыкка хәбәр итәргә) тиеш.
3. Муниципаль район Советының хокукый актлары, бюджет хокук мөнәсәбәтләрен жайга сала торган, Россия Федерациясе бюджет системасы бюджетлары керемнәрен үзгәртүгә китерә торган, чираттагы финанс елында һәм план чорында үз көченә керә торган муниципаль район Советының хокукый актлары чираттагы финанс елына һәм план чорына жирле бюджет турында карар проектын муниципаль район Советына кергү көненә кадәр 10 көннән дә соңга калмыйча кабул ителергә тиеш.
4. Муниципаль район бюджетты проекты муниципаль район Советының муниципаль хокукый акты нигезендә өч елга (чираттагы финанс елына һәм план чорына) төзелә һәм раслана.
5. Муниципаль район бюджетты проекты муниципаль районның чыгым йөкләмәләрен финанс ягыннан тәмин итү максатларында муниципаль районның социаль-икътисади үсешен фаразлау нигезендә төзелә.
6. Муниципаль район бюджетты проекты Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы Бюджет кодексы һәм әлеге Устав нигезендә кабул ителгән муниципаль район башкарма комитеты тарафыннан билгеләнгән тәртиптә һәм вакытларда төзелә.
7. Чираттагы финанс елына һәм план чорына муниципаль район бюджетты проектын төзү :
  - Россия Федерациясендә бюджет сәясәтен (бюджет сәясәтенә карата таләпләр) билгели торган Россия Федерациясе Президентының Россия Федерациясе Федераль Жыельшына юлламасы нигезләмәләре;
  - бюджет сәясәтенең төп юнәлешләре һәм салым сәясәтенең төп юнәлешләре;
  - Россия Федерациясе таможня-тариф сәясәтенең төп юнәлешләре;
  - социаль-икътисади үсеш фаразы;
  - Озак вакытка бюджет прогнозы (бюджет прогнозы проекты, бюджет фаразына үзгәрешләр кергү проекты);
  - муниципаль программалар (муниципаль программалар проектлары, муниципаль программаларга үзгәрешләр кергү проектлары).

8. Чираттагы финанс елына һәм план чорына муниципаль район бюджеты турындагы карарда бюджет керемнәренә гомуми күләме, чыгымнарның гомуми күләме, бюджет дефициты керә торган төп характеристикалар булырга тиеш.

Муниципаль район бюджеты турында карарда, әгәр алар Россия Федерациясе Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы законнары һәм Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезләмәләре нигезендә кабул ителгән муниципаль хокукый актлар белән билгеләнмәгән очракта, жирлекләр бюджетлары арасында керемнәренә бүлү нормативлары булырга тиеш.

9. Муниципаль район бюджеты турындагы карар нигезендә , аның нигезендә кабул ителгән Татарстан Республикасы Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы законнары, Муниципаль район Советының муниципаль хокукый актлары нигезендә кабул ителгән күрсәткечләр раслана.

10. Муниципаль район бюджеты турындагы карар белән билгеләнә:

- муниципаль район бюджеты керемнәренә баш администраторлары исемлеге;
- муниципаль район бюджеты кытлыгын финанслау чыганакларының баш администраторлары исемлеге;
- чираттагы финанс елына һәм план чорына бюджет чыгымнары классификациясенә чыгымнар төрләре бүлекләре, бүлекчәләре, максатчан статьялары (төркемнәре һәм төркемчәләре), максатчан статьялары (муниципаль программалар һәм эшчәнлекнең максатчан булмаган юнәлешләре), төркемнәре (төркемнәре һәм төркемчәләре), бюджетлар чыгымнары төрләре төркемнәре (төркемнәре һәм төркемчәләре), төркемнәре (төркемчәләре) буенча, шулай ук бюджетлар чыгымнары төрләре, билгеләнгән Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы Законы, муниципаль район Советының муниципаль хокукый акты белән билгеләнгән;
- чираттагы финанс елына һәм план чорына бюджет чыгымнарының ведомство структурасы;
- гавами норматив йөкләмәләренә үтәүгә жибәрелә торган бюджет ассигнованиеләренә гомуми күләме;
- чираттагы финанс елында һәм план чорында башка Россия Федерациясе бюджет системасының башка бюджетларына бирелә торган бюджетара трансфертлар күләме;
- план чорының беренче елына муниципаль район бюджеты чыгымнарының гомуми күләме муниципаль район бюджеты чыгымнарының 2,5 проценттан да ким булмаган күләмдә, план чорының икенче елына муниципаль район бюджеты чыгымнары гомуми күләменә 5 проценттан да ким булмаган күләмдә муниципаль район бюджеты чыгымнары;
- чираттагы финанс елына муниципаль район бюджеты кытлыгын финанслау чыганаклары;
- чираттагы финанс елыннан һәм план чорының һәр елыннан соң килә торган елның 1 гыйнварына муниципаль эчке бурычның иң югары чиге, шул исәптән муниципаль гарантияләр буенча бурычның иң югары чиге күрсәтелгән;

- Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм аның нигезендә кабул ителгән Татарстан Республикасы Бюджет кодексы, муниципаль район Советының муниципаль хокукый актлары белән билгеләнгән муниципаль район бюджетының башка күрсәткечләре.

11. Муниципаль район бюджеты турындагы карар проекты белән бер үк вакытта муниципаль район Советына Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә документлар һәм материаллар тапшырыла.

12. Муниципаль район бюджеты турындагы карар проектын карау һәм муниципаль район Советының муниципаль хокукый акты белән билгеләнгән раслау тәртибе чираттагы финанс елының 1 гыйнварыннан бюджет турындагы карар үз көченә керүен, шулай ук күрсәтелгән карар нигезендә Россия Федерациясе Бюджет кодексының 184.1 статьясы нигезендә күрсәткечләрен һәм характеристикаларны раслауны күздә тотарга тиеш.

13. Әгәр Россия Федерациясе Бюджет кодексы яисә муниципаль район бюджеты турында карар белән башкасы каралмаган булса, муниципаль район бюджеты турындагы карар 1 гыйнвардан үз көченә керә һәм 31 декабрьгә кадәр гамәлдә була.

Муниципаль район бюджеты турында карар аңа кул куйганнан соң ун көннән дә соңга калмыйча билгеләнгән тәртиптә рәсми басылып чыгарга тиеш.

14. Муниципаль районның жирле үзидарә органнары муниципаль район бюджетының баланслылыгын һәм бюджет хокук мөнәсәбәтләрен жайга салу, бюджет процессын гамәлгә ашыру, муниципаль бурычның дефицит күләме, күләме һәм структурасы, муниципаль районның бюджет йөкләмәләрен үтәү буенча билгеләнгән федераль законнарны һәм Татарстан Республикасы законнарын үтәүне тәмин итәләр.

15. Муниципаль район бюджеты керемнәре Россия Федерациясе бюджет законнары, салымнар һәм җыемнар турындагы законнар һәм башка мәжбүри түләүләр турындагы законнар нигезендә формалаша.

16. Муниципаль район бюджеты чыгымнары Россия Федерациясе Бюджет кодексында каралган формаларда гамәлгә ашырыла.

Федераль дәүләт хакимияте органнары, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары вәкаләтләрен финанслауга муниципаль район бюджеты чыгымнарын гамәлгә ашыру, федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән очраклардан тыш, рөхсәт ителми.

17. Муниципаль милек объектларына бюджет инвестицияләре Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә гамәлгә ашырыла.

79статья. Муниципальара характердагы жирле эһәмияттәге мәсьәләләренә хәл итү өчен чыгымнар

Муниципальара характердагы жирле эһәмияттәге мәсьәләләренә хәл итүгә бюджетара субсидияләр бирү тәртибе муниципаль район Советы карары белән билгеләнә.

80статья Муниципаль ихтыяжларны тээмин итү өчен сатып алулар

1. Муниципаль ихтыяжларны тээмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәт күрсәтүләрне сатып алу Россия Федерациясе законнары нигезендә дәүләт һәм муниципаль ихтыяжларны тээмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәт күрсәтүләр сатып алу өлкәсендә контракт системасы турында гамәлгә ашырыла.
2. Муниципаль ихтыяжларны тээмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәт күрсәтүләрне сатып алу жирле бюджет акчалары исәбеннән гамәлгә ашырыла.

81 статья. Муниципаль район гражданның үзара салым акчалары

1. Гражданның үзара салым акчалары дигәндә жирле әһәмияткә ия булган конкрет мәсьәләләрне хәл итү өчен гражданның бер тапкыр бирелә торган түләүләре аңлашыла. Гражданның үзара салымы тәртибендә түләү күләме муниципаль районның барлык халкы өчен дә тигез билгеләнә, алар саны муниципаль район халкының гомуми саныннан 30 проценттан артып китә алмый һәм алар өчен түләүләр күләме киметелергә мөмкин.
2. Гражданның бер тапкыр бирелә торган түләүләренә гамәлгә кертү һәм куллану мәсьәләләре жирле референдумда хәл ителә.

82 статья. Муниципаль районның муниципаль бурычы

Муниципаль район бюджеты кытлыгын финанслау һәм бурыч йөкләмәләрен түләү максатларында муниципаль эчке бурыч(үзләштерү) алулар үткәрелергә хокуклы.

Муниципаль район исәбеннән муниципаль бурыч алуларны гамәлгә ашыру хокукына Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә муниципаль районның Башкарма комитетына ия.

Муниципаль район бюджетының агымдагы финанс елы башына калган акчалары муниципаль район бюджеты турындагы карарда каралган акчаның күрсәтелгән чыганагы буларак муниципаль район бюджеты турындагы карарда каралган күләменнән артып киткән күләмдә касса аермаларын каплауга юнәлтелергә мөмкин.

83статья. Муниципаль районның жирле бюджеты үтәлеше

1. Муниципаль районның жирле бюджет үтәлеше Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә гамәлгә ашырыла.

2. Муниципаль район бюджеты касса бердәмлеге һәм чыгымнар ведомствосына нигезләнә.

3. Муниципаль район бюджеты үтәлешен касса хезмәте күрсәтү, муниципаль район бюджеты акчаларын алучыларның шәхси счетларын ачу һәм алып бару Россия Федерациясе һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла.

Муниципаль район бюджетын үтәү муниципаль районның жыелма бюджет язмасы һәм муниципаль районның касса планы нигезендә оештырыла.

84 статья. Бюджет хисаплылыгы. Муниципаль район бюджеты үтәлеше турында еллык отчет

1. Муниципаль районның бюджет хисабы еллык була.

2. Муниципаль районның бюджет хисаплылыгы бюджет акчаларының тиешле баш администраторларының жыелма бюджет хисаплылыгы нигезендә муниципаль районның финанс-бюджет палатасы тарафыннан төзелә һәм муниципаль район Башкарма комитетына тапшырыла.

3. Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык отчет муниципаль район Советы карары белән расланьрга тиеш.

4. Ул бюджет акчаларын баш бүлүчеләрнең (бүлүчеләрнең) бюджет хисаплылыгын тышкы тикшерүне һәм муниципаль район бюджеты үтәлеше турында еллык хисапка бәяләмә эзерләүне үз эченә ала.

Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны тышкы тикшерү, Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы Бюджет кодексы таләпләрен үтәп, әлеге Уставта һәм муниципаль район Советының муниципаль норматив хокукый актында билгеләнгән тәртиптә муниципаль районның контроль-хисап палатасы тарафыннан гамәлгә ашырыла. Муниципаль район составына керүче муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы мөрәжәгәте буенча муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны тышкы тикшерү муниципаль районның контроль-хисап палатасы тарафыннан гамәлгә ашырыла ала.

5. Муниципаль район башкарма комитеты аның буенча бәяләмә эзерләү өчен, агымдагы финанс елының 1 апреленнән дә соңга калмыйча муниципаль район бюджеты үтәлеше турында хисап тапшыра. Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисап буенча бәяләмә эзерләү, бюджет акчаларын баш бүлүчеләрнең еллык бюджет хисабын тышкы тикшерү мәгълүматларына нигезләнәп, 1 айдан артык булмаган срокта үткәрелә.

6. Муниципаль район башкарма комитеты ел саен, агымдагы финанс елының 1 маеннан да соңга калмыйча муниципаль район советына отчет финанс елы өчен муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы муниципаль район Советы Карары проектын, муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы башка бюджет хисаплылыгын, муниципаль районның берләштерелгән бюджеты үтәлеше турындагы бюджет хисаплылыгын һәм Россия

Федерациясе бюджет законнарында каралган башка документларны теркәп, еллык хисап финанс елында муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны тапшыра.

7. Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны карау нәтижәләре буенча муниципаль район Советы муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны раслау яисә кире кагу турында Карар кабул итә.

Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны муниципаль район Советы кире каккан очракта, ул дәрәс булмаган яки тулы чагылдырылмаган белешмәләр фактларын бетерү һәм 1 айдан артмаган срокка кабат тапшыру өчен кире кайтарыла.

8. Муниципаль район бюджеты үтәлеше турындагы карар белән муниципаль район бюджетының хисап финанс елына үтәлеше турындагы хисап муниципаль район бюджеты керемнәренә, чыгымнарының һәм кытлыгының гомуми суммасы күрсәтелгән. Муниципаль район бюджетының хисап финанс елына үтәлеше турында муниципаль район Советы карарына аерым кушымталар белән күрсәткечләр раслана:

бюджетлар керемнәрен классификацияләү кодлары буенча муниципаль район бюджеты керемнәре;

- керемнәр төрләре, керемнәр төрләренә кодлары, муниципаль идарә секторы операцияләрен классификацияләү кодлары буенча муниципаль район бюджеты керемнәре ;

- район бюджеты чыгымнарының ведомство структурасы буенча муниципаль район бюджеты чыгымнары;

бюджет чыгымнары классификациясе бүлекләре һәм бүлекчәләре буенча муниципаль район бюджеты чыгымнары;

бюджет кытлыгын финанслау чыганакалары классификациясе кодлары буенча муниципаль район бюджеты кытлыгын финанслау чыганакалары (статья 2007 елның 2 августындагы 38-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы редакциясендә);

- төркем кодлары, төркемчәләре, статьялары, бюджетлар кытлыгын финанслау чыганакалары төрләре буенча муниципаль район бюджеты кытлыгын финанслау чыганакалары.;

- бюджетлар кытлыгын финанслау чыганакаларына караучы дәүләт идарәсе секторы операцияләрен классификацияләү.

85 статья. Муниципаль финанс контроле

Муниципаль район советы түбәндәге финанс тикшерүенә формаларын тормышка ашыра: бюджет турындагы карар проектлары буенча фикер алышу һәм раслау барышында, алымдагы контроль - бюджет үтәлеше турындагы хисапны карау һәм раслау барышында.

XV бүлек. МУНИЦИПАЛЬ РАЙОН УСТАВЫН КАБУЛ ИТҮ. ӘЛЕГЕ УСТАВКА ҮЗГӘРЕШЛӘР КЕРТҮ

1 статья. Муниципаль район Уставының проектын эзерләү, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү тәртибе

1. Муниципаль район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы карары проектын муниципаль район башлыгы, муниципаль район Советы депутатлары, муниципаль район Башкарма комитеты житәкчесе, граждандарның инициатив төркеме тарафыннан кертелә ала.
2. Муниципаль район Уставының проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турындагы карар проектын эзерләү өчен муниципаль район Советы карары белән махсус комиссия төзелә ала. Әлеге комиссия эшендә катнашу өчен Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белгечләре, экспертлар чакырылырга мөмкин.
3. Муниципаль район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы карары проектын, муниципаль район Советы тарафыннан карау көненә кадәр 30 көннән дә соңга калмыйча муниципаль район Советы тарафыннан билгеләнгән Устав проектын буенча тәкъдимнәрне исәпкә алу тәртибен бер үк вакытта бастырып чыгару (халыкка игълан итү) белән рәсми бастырылырга (халыкка игълан итәргә) тиеш. Муниципаль район Уставына үзгәрешләр кертү турында муниципаль норматив хокукый акт проектын буенча тәкъдимнәрне исәпкә алу тәртибен рәсми рәвештә бастырып чыгару (халыкка житкерү), шулай ук әлеге үзгәрешләр муниципаль район Уставын Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар белән туры китерү максатында кертелә торган очракта, граждандар аны тикшерүдә катнашу тәртибен тикшерү таләп ителми.
4. Муниципаль район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы утырышында аларны карап тикшерү алдыннан әлеге Устав нигезендә гавами тыңлаулар үткәрелә, Уставка үзгәрешләр жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне һәм аларны хәл итү вәкаләтләрен Россия Федерациясе Конституциясе һәм федераль законнарга туры китерү максатларында гына кертелә.

87статья. Муниципаль район Уставын кабул итү, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү тәртибе

1. Муниципаль район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы Карары проектын карау муниципаль район Советы тарафыннан кимендә ике укылышта муниципаль район Советы Регламенты нигезендә башкарыла.
2. Муниципаль район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы Карары проектын беренче укылышта кабул иткәннән соң әлеге проект төзәтмәләр кертү өчен муниципаль район башлыгы тарафыннан хокук төзү инициативасы хокукына ия субъектларга жиберелә.

3. Муниципаль район Уставы, муниципаль район Советы карары, муниципаль район Советы депутатларының күпчелек тавыш бирүе белән Уставка үзгәрешләр кертелә.

88 статья. Муниципаль район Уставының үз көченә керүе тәртибе, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында карарлар

1. Муниципаль район Уставы, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы карары кабул ителгәннән соң аларны муниципаль район башлығы тарафыннан законнарда билгеләнгән тәртиптә дәүләт теркәвенә алу өчен федераль башкарма хакимият органының территориаль органына жиберелә.

2. Муниципаль район Уставы, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында муниципаль район Советы карары, дәүләт теркәвенә алынганнан соң, рәсми бастырып чыгарылырга (халыкка игълан ителүдән) тиеш һәм аларны рәсми бастырып чыгарганнан соң үз көченә керә. Муниципаль район башлығы муниципаль районнып теркелген Уставларын бастырып чыгарырга (халыкка игълан итерге), муниципаль район советынып муниципаль район Уставына узгерешлер һәм остемелер керту турындагы карарын муниципаль берәмлекләр уставларын теркәү өлкәсендә федераль башкарма хакимият органының территориаль органыннан алынган көннән жиде көн девамында бастырып чыгарырга (халыкка игълан итерге) тиеш.

3. Әлеге Уставка кертелгән һәм жирле үзидарә органнарының структурасын үзгәртүче үзгәрешләр, жирле үзидарә органнары вәкаләтләре (муниципаль район жирле үзидарәсенә сайланулы вазыйфаи затларын сайлау вәкаләтләрен, вәкаләтләр вакытын һәм тәртибен исәпкә алып) күрсәтелгән үзгәрешләрне әлеге Уставка кертү турында муниципаль район Советы вәкаләтләре чоры үткәннән соң үз көченә керә.